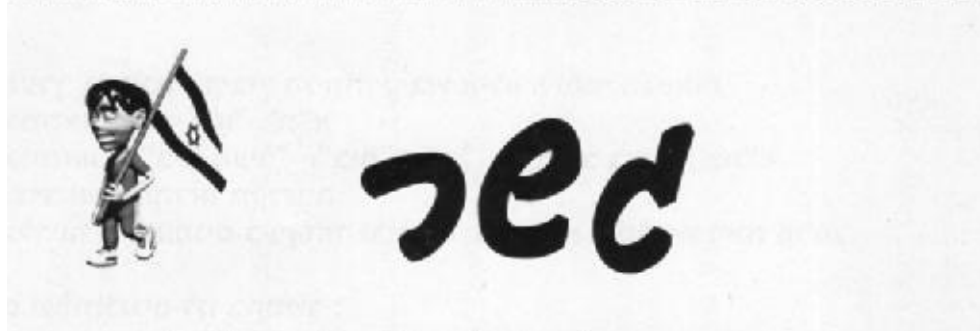

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu

VANREDNO IZDANJE POVODOM DANA - HOLOKAUSTA – ŠOA 2016.

מהדורה מיוחדת לקראת יום השואה 2016.

ŠOREŠ - „SLUČAJNO SPASENI“ - „הצלה ביז המקרה“

תהילים ותפילת אל מלא רחמים : אריאל בן גיגי נכדם של אוה ויאשה קלר

יואל פישר: קדיש

Miri Derman, predsednica HOJ

Kao i svake godine okupljamo se u "Jugoslovenskoj šumi" kod Šoreša, da obeležimo Jom HaShoa, za spomen na naše drage koji su mučeni, ponižavani i ubijeni. One koji se nisu vratili iz pakla, samo zato što su bili Jevreji.

Mi smo, zajedno sa onima koji su preživeli te dane, koji nose ožiljke tih užasnih dana, posvećeni tome da uvek pamtimo i obeležavamo te dane, ovekovečimo sećanje na naše najdraže.

Na žalost, danas antisemitizam nije nestao iz sveta. Izgleda da ponovo diže glavu, posebno u Evropi. Svedoci smo da se snimaju novi filmovi sa sličnim tezama i javno prikazuju uz znanje vlasti. Sportski događaji, posebno fudbal, postaju bina gde se mogu čuti oštre pogrde na račun Jevreja, vidimo natpise postavljene na izabranom terenu igre. Mi se oglašavamo i osuđujemo takve incidente i pozivamo sve one, koji mogu da stave tačku na takve ekscese da to učine.

Kao i prošle godine, tako i ove nije dozvoljeno da se pali 6 baklji, kao što smo uobičavali prošlih godina. Ove godine smo odlučili da ovekovečimo nestale tako što ćemo ispisati imena naših dragih na kamenčiće koje ćemo ostaviti kraj spomenika za sećanja.

Kao deo naše obaveze, i želje, da čuvamo sećanja na zajednice u Jugoslaviji, da se ono što se dogodilo i njihova tragedija šire upozna i uspomena na naše drage ne padne u zaborav, odlučili smo, uz podršku Miriam Aviezer, i sa njom Moše Ben Šahara, prethodnog predsednika i sadašnjeg člana Vaada HOJ, Joela Fišera, i drugih članova koji saraduju u tome, da napravimo film o Holokaustu Jevreja Jugoslavije. Rediteljka Nica Gonen sa ekipom snimatelja i preživeli Holokausta su prošli težak i potresan put. Preživeli su pričali o onom što im se događalo u prostorima gde su doživeli tragediju. Ekipa je putovala dva puta. Posle snimanja svakog dela, prevedeno je da bi urednica mogla da razume i od materijala koji je snimljen napravi film. Sada se nalazimo na početku editovanja, iako nam još nedostaje sredstava da završimo film i pripremimo ga za prikazivanje. Obraćam se

svim učesnicima da nastave sa doniranjem i svima kojima je drag i značajan ovaj projekt da doniraju i doprinesu uspešnom završetku ovog značajnog dela.

Ove godine Jom HaShoa će biti posvećen onima koji su slučajem spaseni. Čućemo potresne priče kako se sudbina promenila od sigurne smrti u život uz pomoć dobrih ljudi koji nisu dozvolili da krenu putem zla već su sačuvali razum i ljudskost. Pravednici!!!

Priče koje ćemo čuti ove godine ne predstavljaju sve države bivše Jugoslavije nego su priče onih preživelih koji su odgovorili na naš poziv i poslali priče o svom spasu.

Moja tetka Sidi Kalman, koja je bila teško bolesna od tuberkuloze, nije poslana u smrt iz radnog logora u koji je stigla posle Aušvica. Zahvaljujući humanom SS komandu, koja je obećala mojoj majci da se njenoj sestri neće dogoditi zlo dok ona bude radila, Sidi će moći da leži u sobi i ne izlazi na rad. Tako joj je spasen život od sigurne smrti, dok nije umrla dve godine posle Holokausta

Moji bratići Dani i Dina Flesh, ona stara pola godine, a on pet, ostavljeni su od strane roditelja na jednom trgu u Zagrebu, kada su roditelji pokušali da pređu granicu prema Italiji. Onaj koji je trebao da uzme decu i prebaci u Italiju nije došao. Deca su nesrećna stajala i plakala. Kaluđerice iz manastira, koji se nalazio u blizini, shvatile su da je reč o jevrejskoj deci, uzeli su ih sa sobom u manastir i na nedeljnoj misi predstavili su ih onima koji su došli na molitvu za usvajanje. Dve različite porodice iz tog sela usvojile su dvoje dece. Deca su se spasila, ali roditelji, Juliška i Matija Flesh su uhvaćeni i ubijeni.

Rut Gat, prijateljica moje majke, je rođena u Zagrebu kao Inga Polak. Nedelju dana pre polaska u prvi razred sreća je Dušku Milewski i one su postale bliske prijateljice. To je bilo vrlo značajno prijateljstvo.

Pet godina kasnije, 1943. godine, pročulo se da se planira proterivanje Jevreja. To je čula i Duška, koja je tada imala samo 11 i po godina. Ona je znala da njeni roditelji pomažu Jevrejima i partizanima i zamolila ih je da sakriju njenu prijateljicu Ingu, zajedno sa njenom mlađom sestrom Ljerkom, koja se danas zove Tamar Fišer.

Branka i August Rut (Duškin očuh) krili su dve sestre tokom dve nedelje, a nakon toga su našli skrovište za devojčice u sirotištu koje su vodile kaluđerice, gde su živele pod lažnim imenima kao hrišćanke. Porodica Rut je pomogla i majci Blanki Polak da nađe sklonište.

Rut i Duška neguju svoje prijateljstvo do današnjeg dana.

Završiću sa odlomkom iz pesme Avrahama Šlonskog :

Abraham Šlonski

Razum u ludilu

Po tome kako oči moje nesreću vide
I terete krika mog skrušenog srca
Tako će milosrđe oprostiti
Dok ne stignu dani
Što prete oprostom
Dao sam obećanje i zaboraviću sve
Zaboraviti – ali ništa
Zaboraviti neću.
Ništa zaboraviti –
Do naraštaja desetog
Ne zaboraviti uvredu moju
Od svih ljudi i svih žena
Zauvek to mogu plemena koja drže do morala.
Ali, zakletva je uzaludna
I noć besa prolazi
Zakletva ako se ujutru vratim ubodu pogrešnom
Ništa ni ovog puta naučiti neću.

מירי דרמן - דבר הי"ר

כבכול שנה, אנו מתאספים כאן ב"יער היוגוסלבי" ליד שורש, לציין יחד את יום השואה, לזכור את יקירנו שעונו, הושפלו ונרצחו. הם לא שבו מהתופת משום שאשמתם היחידה היתה היותם יהודים.

אנו, יחד עם שורדי אותם ימים אפלים שורדי השואה, אשר סוחבים על גבם את צלקות הימים הנוראים ההם, מחויבים לזכור ולהזכיר לנצח ולהנציח את יקירינו. לצערנו גם כיום האנטישמיות לא פסה מהעולם. ונראה שהיא מרימה ראש ובעיקר במדינות אירופה. אנו עדים לסרטים חדשים שיוצאים ומוקרנים בפומבי ובידיעת השלטונות. באירועי ספורט בעיקר בכדורגל ניתן לשמוע קריאות נאצה מתלהמות כנגד יהודים, אנו רואים את הכתובות המורמות אל על במשחקי נבחרות. אנחנו מוקיעים ומגנים מקרים אלה וקוראים לכל מי שהדבר בידיו לשים לזה סוף.

כמו בשנה שעברה, גם השנה לא ניתן להדליק ביער את 6 הלפידים שנהגנו להדליק כבעבר. השנה החלטנו להנציח את הניספים כשרשמתם את שמות יקיריכם על חלוקי נחל, אותם נשאר כאן בשטח ליד האנדרטה לזכרם.

מתוך חובתינו לשמר את זכרון כל קהילות יוגוסלביה, לדאוג שגם קורות יהודייה והאסון הנורא שפקד אותם, ילמד וייוודע ברבים. כדי שזכרון יקירנו לא ישקע בנבכי השכחה, החלטנו, ביוזמת מרים אביעזר, משה בן שחר, היו"ר הקודם, חבר הועד הנוכחי, יואל פישר וחברים נוספים אשר יחד ובשיתוף פעולה מקדמים את עשיית הסרט אודות שואת יהודי יוגוסלביה, הבימאית ניצה גונן עם צוות צילום וניצולים עברו מסע רגשי קשה. הניצולים מסרו עדות אודות חוויותיהם האישיות וקורותיהם בשואה באתרים בהם חוו את אסונם. הצוות יצא למסע פעמיים. עם סיום הצילומים החל שלב תמלול קטעי הסרט ותרגומו בכדי שהעורכת תוכל להבין את הנאמר ומתוך החומר המתומלל לערוך את הסרט. אנו נמצאים כעת בתחילת העריכה, אולם עדיין חסרים כספים להגיע לרגע המיוחל של סיום הסרט והקרנתו ברבים. אני פונה לכל המשתתפים להמשיך לתרום ולהתרים את כל מי שפרויקט זה חשוב ויקר לו, כדי שנוכל לסיים מבצע חשוב זה בהצלחה.

את טקס יום השואה אנו מקדישים השנה לניצולים אשר ניצלו ביד המקרה. נשמע סיפורים מצמררים, כשגורל המספרים השתנה ממוות בטוח לחיים, בעזרת אנשים טובים שלא הסכימו ללכת בדרך הרוע ושמרו על האנושיות, השפיות. וחלקם היום הוכרו כחסידי אומות עולם!

המספרים שאת סיפורם תשמעו כאן, אינם נציגים מכל אחת ממדינות יוגוסלביה לשעבר, אלה הם ניצולים שנענו לפנינו והסכימו לספר את סיפור הצלתם.

דודני סידי קלמן, שהיתה חולת שחפת קשה, לא נשלחה אל מותה ממחנה העבודה אליו הגיעה אחרי אושוויץ, הודות לקומנדו אס אס אנושית, שהבטיחה לאימי שכל עוד היא בתפקיד לא יעונה כל רע לאחותה, סידי תוכל לשכב בחדרה ולא תצטרך לצאת לעבוד. כך ניצלו חיה ממוות בטוח עד פטירתה שנתיים לאחר השואה.

בני דודי, דני ודינה פלש, היא בת חצי שנה והוא בן 5 הושארו ע"י הוריהם באחת הכיכרות בזאגרב כשההורים ניסו לחצות את הגבול לאיטליה. מי שהיה אמור לאסוף את הילדים ולהעבירם לאיטליה, לא הגיע. הילדים עמדו ברחוב, אומללים ובוכים, ונזירות ממנזר קרוב שבכיים עורר את רחמיהן, הבינו שמדובר בילדים יהודים, אספו את הילדים אליהם למנוח ובתפילת יום ראשון, הציגו אותם לקהל המתפללים לאימוץ. שתי משפחות שונות מאותו הכפר, אימצו את שני הילדים. הילדים ניצלו אך ההורים, יולישקה ומתיה פלש נתפסו ונרצחו.

רות גת, חברתה של אמי, נולדה בזגרב בשם Inga Pollak. שבוע לפני כניסתה לכיתה א' הכירה את דושקה מילבסקי (Duška Milewski) שהפכה לחברת נפש, ולימים יתברר כי חברות זו הייתה חברות מאוד משמעותית.

בשנת 1943, חמש שנים מאוחר יותר, חזרה ועברה השמועה כמידי כל שבועיים שעומדים לעצור את מל שנותרו מהמשפחות היהודיות, וכולם ידעו והבינו מה המשמעות של המעצר. הדבר נודע לדושקה שהייתה בת 12 בלבד. היא ידעה כי הוריה עוזרים לפרטיזנים וליהודים ובקשה מהוריה שיסתירו את חברתה אינגה יחד עם אחותה הצעירה ממנה Ljerka, כיום תמר פישר.

ברנקה ואוגוסט רוט (האב החורג של דושקה) הסתירו בביתם את שתי האחיות במשך שבועיים ואז מצאו לבנות מסתור כנוצריות ובשמות בדויים, בבית יתומים שנוהל ע"י נזירות. כמו כן עזרו לאמן, בלנקה פולק למצוא מחסה כעובדת מטבח עבור הכמרים. בזכות חברות בין ילדים ובזכות תושייה של ילדה בת 12 קיבלו האחיות רות ותמר את חייהן במתנה. רות ודושקה מתחזקות את חברותן ושומרות על קשר עד עצם היום הזה.

אסיים דברי בקטע משירו של אברהם שלונסקי :

דָּבָר לֹא לְשִׁכַּח – עַד דּוֹר עֲשִׂירֵי
עַד שָׁן עֲלִבּוֹנֵי עַד כָּלֶם עַד כָּלֶהֶם
עַדֵּי יִכְלוּ כָּל שְׁבִטֵי מוֹסְרֵי.
קוֹנָם אִם לָרִיק יַעֲבֹר לֵיל הַנְּעָם
קוֹנָם אִם לְבָקָר אֶחָזֵר לְסוּרֵי
וּמְאוּם לֹא אֶלְמַד גַּם הַפְּעָם.

עַל דַּעַת עֵינַי שָׂרְאוּ אֶת הַשְּׂכּוֹל
וְעַמְסוֹ זַעְקוֹת עַל לִבִּי הַשְּׁחוּחַ
עַל דַּעַת רַחֲמֵי שְׁהוּרוֹנֵי לְמַחַל
עַד בָּאוּ יָמִים שְׂאֵימוֹ מְלִסְלַח
נִדְרָתִי הַנְּדָר: לְזַכֵּר אֶת הַכֹּל
לְזַכֵּר – וְדָבָר לֹא לְשִׁכַּח.

Dan sećanja na žrtve Holokausta je za mnoge preživjele Jevreje najteži dan u godini. Sećamo se onih koji više nisu sa nama, a često se pitamo da li je to pravda što smo mi ostali u životu, a naših najbližih nema više.

Okupljamo se na ovom mestu i odajemo im poštu, žalosni što često ne znamo ni gde su naši preci pokopani.

Ovo su ispovesti preživelih, onako kako su ih poneli iz teških vremena i zato vas molimo da ne obraćate previše pažnje na istorijske činjenice. Ovde preživeli i njihovi potomci pričaju iz duše, iz srca, sa željom da se nikad ne zaboravi teško vreme iz koga su Jevreji izašli kao pobednici, jer ni najgora genocidna politika nije uspela da nas uništi.

Urednik vanrednog broja Mosta

BARUH KOPEL - JAD VAŠEM

Iskre Svjetlosti - Pravednici Među narodima u Holokaustu Jevreja Jugoslavije

Kraljevina Jugoslavija koja je osnovana 1. Decembra 1918-e bila je rezultat Versajskih ugovora. Uključene u Jugoslaviju bile su nacije, narodi, plemena i frakcije skupina koje su bile više razdvojene nego ujedinjene.

Među njima bile su pet nacionalnosti, koje su govorile tri jezika, sljedbenici triju religija, koje pišu na dve vrste jezika, a njima je dodano još dodatnih manjina.

Jugoslavenski Jevreji bili su španjolskog podrijetla, iz pokrajina koje su nekoć bile pod kontrolom Otomanskog Carstva, a aškenaski Židovi došli su iz područja Austro-Ugarskog Carstva.

1931. godine u Jugoslaviji bilo je 68,405 Jevreja: 57% Aškenaza, 38. 25% Sefarda, a 4,72% ih je bilo Ortodoksnih.

Svjetski Rat stiže u Jugoslaviju 6. Aprila 1941. godine. Tada je u zemlji bilo 117 Jevrejskih zajednica koje su brojale 80,000 ljudi, od kojih je oko 5,000 bilo izbjeglica koji su bili "zaglavljani" u zemlji na putu prema Izraelu.

Jevrejske zajednice bile su udružene u udругu zajednica sa sjedištem u Beogradu, a gotovo sve od njih bile su članovi Cionističke Organizacije Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu. U stvarnosti je postojao veliki sklad odnosa i suradnje između sefardskih i aškenaskih zajednica. Broj venčanih aškenaza i sefarda konstantno je rastao.

Mnogi Židovi su bili članovi Svjetske Cionističke Organizacije, većina mladih ljudi sudjelovalo je u Cionističkim pokretima mladih i Sportskog Saveza Makabi. Tisuće žena bile su članovi WIZO-a, u mnogim gradovima i selima pokrenute su socijalne institucije, osnovane su mreže škola u kojima su Nedjeljama mladi dobivali jevrejsko

obrazovanje, te je izlazio Nacionalni Jevrejski tjednik "Židov." U obje zajednice razvijalo se mlado Cionističkom vodstvo.

Od oko 80,000 Židova, manje od 15,000 ljudi ostalo je u životu krajem rata 1945. godine.

Preživjeli duguju svoje živote uglavnom Talijanima i Partizanima. Broj Židova koji su bili spašeni od strane lokalnog stanovništva bio je relativno mali. Sa svih područja bivše Jugoslavije postoji 310 Pravednika Među Narodima.

Do 1940. godine nije bilo diskriminacije protiv Jevreja u Jugoslaviji. Nakon što je Hitler došao na vlast, raste antisemitizam u Jugoslaviji. Glavni poticatelj antisemitizma je katolička Hrvatska.

Regent Knez Pavle u poseti Hitleru

Dana 5. Oktobra 1940. godine doneseni su antisemitski zakoni. To je bio jasan znak da je jugoslavenska vlada približava trokutu Berlin-Rim-Tokio, pogotovo nacističkoj Njemačkoj.

Dana 25. marta 1941. Jugoslavija se pridružuje Silama osovine, ali dva dana kasnije događa se puč koji ruši vladu, događaj koji je bio direktna pljuska Hitleru.

fotografija snimljena 27. marta u Beogradu

6. Aprila 1941. Beograd je bombardiran od strane njemačkih aviona. Sedam dana kasnije, njemačke trupe ulaze u razrušen Beograd.

Hrvatska

10.4.1941, prije formalnog pada Jugoslavije, osnovana je u Hrvatskoj "Nezavisna Država Hrvatska", koja je uključivala Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Srem u Vojvodini. Vladu u zemlji dobili su fašistički prognanici – ustaše, na čelu s Dr. Ante Pavelićem.

Sudbina Jevreja koji su živjeli na području Nezavisne države Hrvatske bila je vrlo okrutna. Jevrejska imovina je opljačkana, a Jevreji su odvedeni na ponižavajuće robovske radove, te su svi bili prisiljeni nositi žute oznake.

Ustaše su izgradili desetke logora smrti u raznim krajevima države gdje nameću svoj autoritet. U logorima su kroz najbrutalnije metode ubijane žrtve, a njihovo barbarstvo daleko je premašilo čak i same Njemce.

Ulazak nemačkih trupa u Zagreb 12. aprila 1941.

Kampovi Danica, Jadovina i Pag uspostavljeni su u aprilu i junu 1941. godine, te su u njima počinjene neopisive okrutnosti.

Tijekom ljeta osnovana su još tri logora samo za žene - Loborgrad, Djakovo, Tenja, te miješani logori za muškarce i žene u Jasenovcu i Staroj Gradiški. Jasenovac će postat poznat kao jedan od najokrutnijih logora smrti. Ubijanje strijeljanjem ili vješanjem smatrani su u Jasenovcu kao blage metode smrti, gotovo humane, te su žrtve često ubijene udarcem čekićem po glavi ili su bile zaklane kao životinje pred drugim zatvorenicima.

Srbija

Odmah s ulaskom njemačkih snaga u Beograd, počela je krađa Jevrejske imovine. Njemci su pljačkali trgovine i skladišta u Jevrejskom vlasništvu. Jevreji se moraju registrirati i napravljene su kartice koje su dostupne Gestapou, te su žute oznake

podijeljene Jevrejskim muškarcima koji su raspoređeni u skupine i poslani na prisilni rad. Teški i nepodnošljiv rad bio je čišćenje krša i vađenje leševa koji su već bili u stanju raspadanja, bez rukavica i maski. Radovi su izvođeni uz prelaćivanje i uz razne oblike mučenja i poniženja.

Jevreji su postali taoci u bilo kojem slučaju povrede ili ubojstva njemačkih časnika i vojnika. U Septembru 1941. godine, Njemci su svaki dan odvodili 150-400 Jevreja, te ih ubijali strijeljanjem nedaleko od Beograda. Ubojice su bili pripadnici njemačke vojske stacionirani u Srbiji.

Do Novembra 1941. godine, ubijeni su skoro svi Jevrejski muškarci u Beogradu.

Jevrejske žene, djeca i starci okupljeni su 7. Decembra 1941. godine u logoru Sajmište, bivšeg Beogradskog sajma, na lijevoj obali rijeke Save. Uvjeti u Sajmištu bili su nepodnošljivi. Bilo je vrlo hladno, a djeca su bila izgladnela. Izgledala su poput staraca, a svaki dan netko bi umro.

U ožujku 1942. godine u Beogradu je počeo da se koristi gasni kamion (*fotografija gore*). U kamion bi na prevaru bilo utovareno 100 ljudi koji su tamo bili prisiljeni stajati. Radilo se o samo nekoliko minuta vožnje od Sajmišta do željezničke stanice. Postojao je i mali kamion na koji su stavljani lični predmeti žrtava. Da scena bude vjerodostojana, Njemci su svakoj grupi pridodali Jevrejskog liječnika, koji bi navodno mogao brinuti o ljudima u slučaju bolesti. Odmah nakon prelaska mosta, vozač bi priključio plin u zatvoreni dio kamiona gdje su bili smješteni Jevreji. Tada bi vozio ulicama Beograda prema zemlji na kojoj je vojska vježbala pucanje udaljenoj oko 10 kilometara jugoistočno od Beograda, gdje je jedino preostalo izvaditi mrtva tijela i zakopati ih u rovove koje su ranije iskopali Srbi i Romi dovedeni iz radnih logora.

U deset dana tijekom Aprila ubijeno je više od sto Jevreja svaki dan. Dana 8. Aprila 1942. Schaffer, zapovjednik službi sigurnosti u Srbiji, na sastanku časnika Wehrmachta, izvještava da je "Jevrejsko pitanje u Srbiji više ne postoji." Schaffer se čak hvalio da je "Beograd jedini veliki grad u Europi čist od Jevreja".

Jevreji Šapca koji su došli u grad protiv svoje volje.

Oni dolaze iz Njemačke i država pod njenom okupacijom, te su počeli svoj put u Izrael 1939. godine brodovima koji su plovili niz rijeku Dunav prema Crnom Moru. U Rumunjskoj ih je trebao čekati brod koji bi ih prevezao do njihove destinacije. Tragičnim okolnostima, sve izbjeglice na rumunjskom graničnom prelazu prevezene su u grad Šabac. Tamo su ubijeni muškarci. Žene i djeca su poslani u Sajmište, gdje su ubijeni u plinskim kamionima.

Kosovo

Kosovo je bilo podijeljeno između Nijemaca i Talijana. Nijemci su tražili od Talijana da im predaju Jevreje koji su živjeli na Kosovskom teritoriju. Talijani se nisu uspjeli oduprijeti pritisku i predali su Nijemcima 50 Jevreja. Svi oni ubijeni su u Beogradu.

Italijanska oklopna divizija

Ostatak muškaraca Talijani su organizirano prevezli kamionima u Albaniju. S vremenom su im se pridružile njihove familije - žene i djeca. Albanci su srdačno primili izbjeglice u svoje domove, a pomogli su i Talijani. Sve to se promijenilo s predajom Italije u Septembru 1943, kada su njemačke trupe ušle u Albaniju. Mnogi Jevreji po cijeloj teritoriji Albanije nestali su preko noći, našli su utočište u udaljenim selima i gradovima kod albanskih familija. Prištinski Jevreji bili su zatvarani i prevezeni su u vagonima prema logoru Sajmište, koji je tad bio "očišćen od Jevreja". Nakon mučenja u logoru, nakon mjesec dana, odvedeni su u Bergen-Belsen, gdje je oko pola njih ubijeno. 177 Jevreja - svi preživjeli - došli su u Izrael 1948. godine kao jedni od prvih Jevreja iz Jugoslavije u Izraelu.

Makedonija

U Skopju, Bitoli i Štipu živjelo je oko 8,000 Jevreja, koji su bili u lošoj ekonomskoj situaciji, ali s vrlo jakom Cionističkom svijesti. Neki članovi makedonske Jevrejske zajednice emigrirali su u Izrael prije rata.

Život Jevreja je ubrzo postao potpuno bezvrijedan. Odvedeni su na teške radove.

11. Marta 1943, u ranim jutarnjim satima, svi makedonski Jevreji odvedeni su iz svojih domova. Prebačeni su u skladišta duhana "Monopol" u Skopju.

Poslednji put zajedno – Jevreji Makedonije u privremenom logoru „Monopol“, Skopje

Sve njihovo vlasništvo je opljačkano i oduzeto u korist Bugarske Narodne Banke, te je čuvano u Skoplju pod strogim nadzorom Bugarskih vojnika. Nakon desetak dana prva pošiljka tog vlasništva prevezena je u Bugarsku. Sami Jevreji su predani njemačkoj vojsci, a ona ih je prevezla u logor Treblinka. Krajem Marta 1943. nije bilo više Jevreja u Makedoniji.

Pravednici Među Narodima

"Onaj koji je spasio jednu osobu, kao da je spasio čitav Svijet."-Sanhedrin

Godine 1963. osnovan je u Yad Vashem međunarodni projekt za "Pravednike među narodima", za one malobrojne koji su stali uz Jevrejski narod za vrijeme najtamnijeg razdoblja u njegovoj povijesti.

U tu svrhu, Yad Vashem je uspostavio javni odbor na čelu suca Vrhovnog Suda Izraela, koje pojedinačno ispituje svaki slučaj te je odgovoran za odlikovanje.

U Jugoslaviji postoji 310 Pravednika. Naša obaveza je dati još više priznanja onima koji su djelovali i činili te nisu gledali sa strane.

Tko su Pravednici Među Narodima?

Oni koji su bili u oštroj suprotnosti sveprisutnoj ravnodušnosti i neprijateljstvu koji je bio toliko uobičajen tijekom Holokausta. Za razliku od onih oko njih, ti spasioци vidjeli su u Jevrejima ljudska bića i smatrali su da imaju moralnu obavezu prema njima.

Cijena koju su ti isti spasioци platili za svoje postupke razlikovala se od zemlje do zemlje. U Istočnoj Evropi, Nijemci su ubijali one koji su skrivali Jevreje i njihove porodice. Neki od Pravednika uhvaćeni su, te poslani u logore u kojima su i umrli. Spasioци i preživjeli živjeli su u konstantnom strahu. Nad njima je lebdela opasnost da ih susjed ili suradnik okupatora izda ili izruči.

Glavni načini na kojima su Pravednici pomagali:

Skrivanje Jevreja u svojim kućama ili farmama – donosili su hranu Jevrejima koji su se skrivali - nimalo lak zadatak za siromašne porodice u ratu, morali su i odnostiti izmet ljudi koji su se skrivali.

Dajući lažne isprave i lažne identitete – da bi Jevreji mogli preuzeti ne-Jevrejski identitet morali su imati lažne papire. Svećenici su krivotvorili krsne listove, a strani diplomati izdavali su vize ili pasoše protivno politici svoje zemlje.

Krijumčarenje i pomaganje Jevreja koji se bježali - neki spasitelji pomogla su Jevrejima pobjeći iz posebno opasnih područja i prebaciti se na manje opasno područje.

Spašavanje djece - roditelji su bili suočeni s etičnim dilemama da li se odvojiti od svoje djece i dati ih u ruke strancima. U nekim slučajevima, djeca su bila usvojena od strane porodice ili samostana nakon što su njihovi roditelji ubijeni. U mnogim slučajevima, porodice su izabrale da dijete ide s njima i da se skriva zajedno sa njima.

Kriteriji: osoba koja nije Jevrej, koja je spašavala Jevreje u teškim trenucima, ako su u procesu spašavanja riskirali svoje živote, spasavanje nije učinjeno za financijsku dobit ili druge naknade, kao što su obraćenje preživjelih, usvajanje djece, itd.

Pretpostavlja se postojanje dokaza o spasavanju - svjedočanstva onih koji su bili spaseni (dokazi od spasenih) ili u iznimnim slučajevima dokazi iz prve ruke o prirodi i okolnosti spasavanja.

ברוך קופל – תמצית מהרצאה

ניצוצות של אור - חסידי אומות העולם בשואת יהודי יוגוסלביה

ממלכת יוגוסלביה שנוסדה ב - 1 בדצמבר 1918, הייתה פרי הסכמי ורסאי. נכללו בתוכה עמים, עממים, שבטים ורסיסי קבוצות אשר המפריד ביניהם היה רב מהמאחד. הם כללו: חמישה לאומים, דוברי שלוש שפות, חסידי שלוש דתות, הכותבים בשני סוגי כתב, ונוספו להם מיעוטים קטנים יותר. יהודי יוגוסלביה כללו ספרדים שמוצאם מן המחוזות שנשלטו בעבר על-ידי האימפריה העות'מאנית, ואשכנזים שמוצאם מאזורי האימפריה האוסטרו-הונגארית.

בשנת 1931 היו ביוגוסלאביה 68,405 יהודים: 57% אשכנזים, 25.38% ספרדים, 4.72% חרדים. מלחמת העולם השנייה מגיעה ליוגוסלביה ב- 6 אפריל 1941. ערב המלחמה היו 117 קהילות יהודיות שמנו כ- 80,000 נפשות מהן כ- 5,000 פליטים ש"נתקעו" במדינה זאת בדרכם לארץ-ישראל. הקהילות היו מאוגדות באיגוד הקהילות שמרכזו בבלגרד, וכמעט כולן היו חברות בהסתדרות ציוני יוגוסלביה, שמרצה בזוג. במציאות שררו בין שתי העדות הספרדית והאשכנזית יחסים של הרמוניה גדולה ושיתוף-פעולה. גדל מספר המתחתנים בין האשכנזים לספרדים.

רבים מהיהודים היו חברי ההסתדרות הציונית, מרבית בני הנוער השתתפו בפעילות תנועות-הנוער הציוניות והתאגדות הספורט מכבי. אלפי נשים היו חברות ויצ"ו. בערים ובעיירות קמו מוסדות סעד, רשת בתי-ספר שבהם למדו בימי ראשון לרכוש חינוך יהודי יסודי ושבועון יהודי ארצי "ז'דוב". בשתי העדות צמחה מנהיגות ציונית צעירה.

מתוך כ- 80,000 יהודים נותרו בחיים ב- 1945 פחות מ- 15,000 נפש.
הניצולים חבים את חייהם בעיקר לאיטלקים ולפרטיזנים. מספר היהודים שניצלו על ידי האוכלוסייה המקומית היה מועט ביותר. מכל שטחי יוגוסלביה לשעבר הוכרו 310 חסידי אומות העולם בלבד.

עד 1940 לא הייתה ביוגוסלביה אפליית יהודים. לאחר עליית היטלר לשלטון גברה האנטישמיות ביוגוסלאביה. מרכז ההסתה היה בקרואטיה הקאתולית.
ב- 5 באוקטובר 1940 נחקקו חוקים אנטישמיים. היה זה סימן בולט כי ממשלת יוגוסלביה מתקרבת למעצמות "הציר המשולש" ברלין-רומא-טוקיו, במיוחד לגרמניה הנאצית.
ב- 25 במרס 1941 הצטרפה יוגוסלביה ל"ציר", אבל יומיים לאחר מכן התרחשה הפיכה - "פוטש" אשר הפילה את הממשלה, עובדה שהייתה בבחינת סטירת לחי מצלצלת להיטלר.
6 באפריל 1941 הופצה בלגרד על ידי מטוסים גרמנים. שבוע לאחר מכן נכנסו גייסות גרמניה לבלגרד ההרוסה.

קרואטיה - 10.4.1941 עוד בטרם כניעתה הרשמית של יוגוסלביה, הוקמה בקרואטיה "**המדינה הקרואטית העצמאית**" אשר כללה את קרואטיה, בוסניה, הרצגובינה וחבל סרם שבויודינה. השלטון בה נמסר לגולים פשיסטים - האוסטטים ובראשם ד"ר אנטה פאבליץ'.

גורל היהודים אשר התגוררו בשטחה של המדינה הקרואטית העצמאית היה אכזרי מאוד. רכושם של היהודים נשדד והם נלקחו לעבודות פרך משפילות, וכולם סומנו ב"טלאי הצהוב". האוסטטים הקימו ברחבי המדינה עשרות מחנות מוות והשליטו בהם את מרות, המחנות הצטיינו בשיטות אכזריות ביותר לחיסול הקורבנות, ובברבריות שלהם עלו בהרבה על הגרמנים.

המחנות דאניצה יאדובנו ופאג שהוקמו באפריל וביוני 1941 **נוהלו באכזריות שאין דוגמתה.** במשך הקיץ הוקמו שלושה מחנות נוספים, לנשים בלבד, לבורגראד, דיאקובו, טניה, ומחנות מעורבים לנשים ולגברים, יאסנובאץ וסטארה גראדישקה. יאסנובאץ נודע כאחד ממחנות מוות הנודעים באכזריותם. המתה בירייה או בתלייה נחשבו שם לשיטות מתונות, כמעט הומניות, לרוב נרצחו הקורבנות במכות פטיש על ראשם או נשחטו כבהמות לעיני אסירים אחרים.

סרביה - מיד עם כניסתן של יחידות גרמניות לבלגרד, התחיל שוד הרכוש היהודי, הגרמנים בזזו את החנויות והמחסנים. היהודים נדרשו להירשם ונוצרה כרטסת שהועמדה לרשות הגסטאפו. כשטלאי צהוב על ידם גברים יהודים חולקו לקבוצות ונשלחו לעבודות. העבודות הקשות והבלתי נסבלות ביותר היו ניקוי הריסות והוצאות גוויות, שהיו כבר במצב של ריקבון, ללא כפפות או מסכות. העבודות היו מלוות במכות ובצורות שונות של עינויים והשפלות.

היהודים הפכו לבני ערובה בכל מקרה של חבלה או רצח של קצינים וחיילים גרמנים.
חודש ספטמבר 1941 הובילו הגרמנים בכל יום 400 - 150 יהודים והוציאו אותם להורג בירייה לא הרחק מבלגרד. הרוצחים היו אנשי הצבא הגרמני שחנה בסרביה.

עד נובמבר 1941 נרצחו כל הגברים היהודים בבלגרד.

הנשים היהודיות, הילדים והזקנים רוכזו כולם ב- 7 בדצמבר 1941 במחנה סיימישטה, בביתני יריד לשעבר מול בלגרד, על הגדה השמאלית של נהר הסאוהה. התנאים במחנה סיימישטה היו בלתי נסבלים. הקור היה עז, והילדים רעבו ללחם. הם נראו כזקנים. וכל יום נרשמו מקרי מוות.

בחודש מרס 1942 בבלגרד החל שימוש **במשאיות גז**. על המשאית הועמסו בהטעה 100 איש בעמידה. מדובר בנסיעה קצרה בלבד עד לתחנת הרכבת הקרובה. על משאית הקטנה הועמסו החפצים האישיים. כדי שהתמונה תהיה אמינה עוד יותר, צירפו הגרמנים לכל קבוצה מהקבוצות הללו רופא יהודי, שיוכל כביכול לטפל בהם במקרה של מחלה. מיד לאחר מעבר הגשר חיבר הנהג את מפלט הגז אל התא הסגור שבו נמצאו היהודים, לאחר מכן נסעה המשאית ברחובות בלגרד לכיוון המגרשים לאימון הירי כ- 10 ק"מ דרומית-מזרחית לבלגרד, שם לא נותר אלא להוציא בכפר יאיינצי את הגוויות ולקברן בשוחות שנחפרו קודם לכן בידי עצורים סרבים וצוענים שהובאו לשם כך ממחנות עבודה.

בעשרה ימים בחודש אפריל הוצאו להורג יותר ממאה יהודים בכל יום. ב- 8 ביוני 1942 דיווח שפך, מפקד שירותי הביטחון בסרביה, באספת קציני וורמאכט, ש"השאלה היהודית בסרביה לא קיימת עוד". שפר אפילו התגאה ש"בלגרד היא העיר הגדולה היחידה באירופה שנעשתה נקיייה מיהודים."

יהודי שאבאץ אשר הגיעו לעיר בעל כורחם. מדובר ביוצאי גרמניה וארצות שהיו תחת כיבושה, אשר החלו את דרכם לארץ ישראל ב- 1939 באניות ששטו בנהר הדנובה בדרכן אל הים השחור. ברומניה הייתה

אמורה לחכות להם אניה שתיקחם למחוז חפצם. עקב נסיבות טרגיות הועברו כל הפליטים מגבול רומניה לעיר שאבאץ. שם נרצחו הגברים. הנשים והילדים נשלחו למחנה סיימישטה, שם הומתו במשאת הגז. **קוסובו** - חבל קוסובו מחולק בין הגרמנים לאיטלקים. הגרמנים דרשו מהאיטלקים למסור להם את היהודים שהתגוררו בשטחם. האיטלקים לא עמדו בלחץ ומסרו לגרמנים 50 איש. כל אלה נרצחו בבלגרד. את יתר היהודים הגברים העבירו האיטלקים במאורגן, במשאיות, לשטחה של אלבניה הישנה. במשך הזמן הצטרפו אליהם גם יתר בני המשפחה נשים וילדים. האלבנים קיבלו את הפליטים לבתיהם בחום רב, וגם האיטלקים עזרו. מצב זה השתנה עם כניעת איטליה בספטמבר 1943 כשגייסות גרמניה נכנסו לשטחה של אלבניה. יהודים רבים שנראו עד אז ברחבי אלבניה נעלמו בין לילה, מצאו מסתור בכפרים נידחים או בערים אצל משפחות אלבניות. יהודי פרישטינה נכלאו והועברו בקרונות משא למחנה סיימישטה שכבר היה "נקי מיהודים". לאחר שעברו עינויים במשך כחודש ימים נלקחו כולם למחנה ברגן בלזן, שם נפטרו כמחציתם. 177 - כל הניצולים עלו בדצמבר 1948 בעלייה הראשונה שהגיעה מיוגוסלביה לישראל.

מקדוניה - בערים סקופיה, ביטולה ושטיפ, התגוררו כ- 8,000 יהודים, במצב כלכלי ירוד למדי, אך בעלי הכרה ציונית חזקה במיוחד. חלק מבני הקהילה עלה לארץ ישראל עוד לפני המלחמה. חיי היהודים הפכו הפקר. הם נלקחו לעבודות פרך 11 במרס 1943 באותו היום, בשעות המוקדמות של הבוקר, נלקחו מבתיהם כל יהודי מקדוניה. הם הועברו למחנה איסוף שבמחנה הטבק "מונופול" בעיר סקופיה. רכושם נשדד והוחרם לטובת הבנק הלאומי הבולגרי. הם הוחזקו בסקופיה תחת שמירה קפדנית של החיילים הבולגרים. כעבור כ- 10 ימים הכינו הבולגרים את המשלוח הראשון והעבירו אותו אל מחוץ לגבולות בולגריה. היהודים נמסרו לצבא הגרמני, וזה הוביל אותם למחנה טרבלינקה. בסוף חודש מרס 1943 נותרה מקדוניה ללא יהודים.

חסידי אומות עולם

"כל המציל נפש אחת - כאילו הציל עולם ומלואו" במשנה, מסכת סנהדרין. בשנת 1963, ייסדה רשות הזיכרון יד ושם מפעל בינלאומי להענקת אות חסידות/אומות העולם למעטים שעמדו לצדו של העם היהודי בתקופה האפלה ביותר בתולדותיו. לשם כך הקים יד ושם ועדה ציבורית בראשות שופט בית המשפט העליון, שבוחנת כל מקרה לגופו ואחראית על הענקת האות.

ביוגוסלביה היו 310 חסידי אומות עולם. חובה עלינו להוקיר יותר את אלו שפעלו ולא עמדו מהצד.

מיהם חסידי אומות העולם?

אלו שעמדו בניגוד מוחלט לזרם המרכזי של אדישות ועוינות שהיה שכיח בזמן השואה. בניגוד לסובבים אותם, מצילים אלו ראו ביהודים בני אדם וסברו שיש להם מחויבות מוסרית כלפיהם. המחיר שמצילים שילמו על מעשיהם היה שונה ממדינה למדינה. במזרח אירופה, הגרמנים הוציאו להורג את מי שהסתירו יהודים ואת בני משפחותיהם. אחדים מחסידי אומות העולם נאסרו ונשלחו למחנות ונספו שם. המצילים והניצולים חיו בפחד מתמיד. מעליהם ריחפה הסכנה של הלשנה או הסגרה מצד שכנים או משפטי פעולה.

הדרכים העיקריות בהם סייעו חסידי אומות העולם:

הסתרת יהודים בבתי המצילים או בחוותם - דאגו לספק מזון למתחבאים - משימה לא פשוטה עבור משפחות עניות ועוד בתקופת מלחמה, ונדרשו לפנות את הצרכים של המסתתרים.

המצאת ניירות מזויפים וזהויות בדויות - כדי שיהודים יוכלו לאמץ זהות לא-יהודית הם נזקקו לניירות מזויפים. אנשי כמורה זייפו תעודות הטבלה ודיפלומטים זרים אשר הוציאו ויזות, דרכונים או תעודות חסות בניגוד למדיניות של מדינותיהם.

הברחה וסיוע לבריחתם של יהודים - היו מצילים שסייעו ליהודים לצאת מאזורים מסוכנים במיוחד ולברוח לאזור מסוכן פחות.

הצלת ילדים - הורים עמדו בפני דילמות מייסרות אם להיפרד מילדיהם ולמסור אותם לזרועות זרים בחלק מהמקרים, ילדים שנמסרו לאחר שהוריהם נרצחו אומצו על ידי משפחות או מנזרים. במקרים רבים משפחות בחרו לקחת ילד ולהסתירו

הקריטריונים

לא-יהודי אשר בא לעזרתם של יהודים בעת צרה תוך תהליך ההצלה סיכנו את חייהם. ההצלה לא נעשתה עבור רווח כספי או תגמול אחר כגון המרת דתם של הניצולים, אימוץ ילדים וכו'. ראיות למקרה ההצלה - עדות של מי אלו שקבלו את העזרה מהמצילים (עדות ניצול) או במקרים יוצאי דופן תיעוד ממקור ראשון המבסס את אופי ההצלה והנסיבות להצלה.

ביוגוסלביה נמצא חסידי אומות עולם בגווי שונים:

ניתן להוסיף ולספר, להעריך ולהוקיר גיבורים אלו.

האם אנחנו היינו פועלים כמותם?

נשמור את זכרם, נוקיר את מעשיהם ונספר מעללי גבורתם בכל עת ובכל מקום.

Izi Kabiljo - priča unuka

Eda Ben-Natan, prijateljica mog dede Izija i bake Odede napisala je "Put humanosti", životnu priču mog dede.

Nit humanosti

Jedne prijatne letnje večeri na terasi hotela u Hrvatskoj sakupili su se gosti - tri porodice, mladi Jugoslaveni članovi porodice Eberhard i domaćini, izraelski turista, prosemi samopouzdan arhitekta iz Haife i njegova prijatna i elegantna supruga – porodica Kabiljo. Bila je tamo bogata trpeza, radost i uzbuđenje, osmesi i mnoga pitanja i jedna nevidljiva nit koja je povezivala porodice, koja ih je povezivala više od 60 godina, koja ih je povezala u vreme rata, patnje i opasnosti, nit spasa i bliskosti, ljudske toplote i istinskog prijateljstva. Nit koja povezuje već nove generacije i ne slabi i nastavlja da povezuje dve porodice.

Početak je u rukama mladog čoveka, Jevrejina iz Sarajeva – oca, Leona Kabilja, koji se vratio iz prvog svetskog rata u Beč, lep i veseo grad. Ostao je tamo nekoliko godina, a onda je shvatio da treba da sredi svoj život i odlučio je da se vrati u Sarajevo, porodici, i da podigne fabriku tekstila. Mašine je nabavio u Švajcarskoj, državi poznatoj po kvalitetu proizvoda, i da bi mašine sastavio i održavao, angažovao je mladog nemačkog inženjera Jozefa Eberharda.

Radnik, koji je bio stranac u gradu, vezao se za porodicu svog poslodavca koji se u međuvremenu okučio – oženio se i rodio mu se sin. Nije prošlo mnogo godina i mladi radnik je naučio jezik, oženio se Jugoslovenskom hrišćanskom devojkom i osnovao svoju porodicu. Uprkos različitom poreklu, veza između porodica se nastavila - posete, praznici, porodična okupljanja, život je tekao mirno i stabilno – dok Jugoslaviju nisu okupirali nacisti. Okupacija koja je promenila sudbinu dve porodice. Prva koju je promena pogodila bila je porodica Eberhard. Sa ulaskom nemačke vojske u grad odmah je otkriven nemački državljanin i naređeno mu je da se priključi Vermahtu.

Hadž Amin, jerusalimski muftija, uz pomoć nacista osnovao je u Bosni po zločinu čuvenu Handžar diviziju – Prema nepotvrđenim istorijskim izvorima tražio je od Hitlera da u Palestini podigne krematorijume za konačno uništenje Jevreja

Jozef, ili po novom imenu na domaćem jeziku, Jozo, koji se već smatrao Jugoslavenom je bio zapanjen i nije želeo da se priključi nemačkoj vojsci. U svojoj nevolji, požurio je da se obrati svom poslodavcu i prijatelju da se posavetuje. Otac Kabiljo je shvatio da se oko čoveka napravila zamka i posavetovao ga da se prijavi u vojsku, jer inače dovodi u opasnost i sebe i svoju porodicu, ali da izbegne da ode na front i da pokuša da pomogne ljudima. I tako je gospodin Eberhard otišao u vojsku, ali kako je odlično govorio i nemački i srpski postavljen je da radi kao prevodilac u kancelariji Gestapoa u Sarajevu. Jevreje Sarajeva, bogatu zajednicu, koja je vodila korene od izгона iz Španije, užasna sudbina je dostigla u hladnoj noći, početkom septembra 1941. Te noći su ustaše - hrvatski nacisti, okupili Jevreje iz jevrejskog kvarta, i pre nego što su mogli da shvate šta se događa uterali ih u vozove, koji su vodili na severoistok u logore i smrt. Sutradan, sa prvim svetlom, iskrao se Jozo, koji je znao ciljeve ovog isterivanja, u kuću Leona i Nete Kabiljo, čija je kuća bila nešto udaljenija i posavetovao ih da brzo napuste kuću i kroz uličice ih odveo u svoju kuću, koja je bila u drugom delu grada. Šest nedelja su, uprkos opasnosti, porodica Ehard sakrivali roditelje Kabiljo i njihovog sina Izija, koji je još bio dečak, i brinuli za njihove potrebe. Pronosile su se glasine da u zapadnom delu države, koji su okupirali Italijani (saradnici nacista u ratu), ne vlada smrtna opasnost za Jevreje i da je dobro preći tamo, ali Jozo je sprečio porodicu da ide i molio ih da sačekaju dok im on ne obezbedi sigurniji prelaz. I tako je bilo! Obezbedio im je lažna dokumenta, odeću jugoslovenskih muslimana i tako su tri člana porodice Kabiljo prešla granicu između dva dela države, sa drugim imenima, i tako su se spasli. Život u italijanskom logoru, dve godine, i posle predaje Italije, kretanje sa Titovim partizanima, nisu bili laki i bezopasni, ali nije bilo opasnosti od uništenja.

Svi članovi porodice Kabiljo koji su ostali, zajedno sa ostalim Jevrejima grada, ubijeni su. Od uspešne zajednice sa dugom tradicijom, koja je brojala 14000 Jevreja, ostali su pojedinci, i među njima, zahvaljujući Jozi Eberhardu i njegovoj ženi i mlada porodica Kabiljo. Prvi koji se vratio u Sarajevo nakon pada nacističke vojske, bio je Izi. Vratio se u grad u kome nije bilo Jevreja, i kako nije našao nikog od svoje porodice, požurio je kući prijatelja spasilaca. Rano, u sveže prolećno jutro je stigao i zakucao na vrata. Iznenadio se kada mu niko nije otvorio, a iza vrata je čuo tihe korake i šaputanje. Dugo je stajao pred vratima i kada je upitan ko je i kada se identifikovao, otškrinula su se vrata i žena je provirila i tek kada je utvrdila da je to zaista on, uvela ga je u kuću. Sa suzama u očima je ispričala da je njen muž u opasnosti i optužen od strane jugoslovenskih vlasti za saradnju sa neprijateljem i očekuje ga suđenje. I opet se pokazala nit humanosti! Porodica Kabiljo, roditelji i sin učinili su sve što su mogli da ga oslobode. Jurili su između ustanova vlasti, angažovali i doveli svedoke, koji su pričali da je gospodin Eberhard pomogao mnogim građanima, sami su svedočili u njegovu korist i ispričali o svom spasavanju i čak su našli svedoke o njegovom karakteru koji su svedočili o njegovom poštenju, i on je na kraju spašen.

Stvarnost u koju se vratila porodica Kabiljo nije bila onakva kako su je ostavili. Život je postao teži, država je postala komunistička i privatni poslovi su nestali, postalo je teško zaraditi. Leon Kabiljo je morao da radi kao radnik u fabrici koju je on osnovao i čiji je bio vlasnik i upravnik mnogo godina. U takvoj situaciji odluka da se ide u Izrael nije bila teška. Krajem 1948. porodica je stigla u Izrael i nastanila u Haifi.

U početku je roditeljima bilo teško. Stan sa samo jednom sobom, koja je u stvari bila perionica, bez sredehog toaleta, služila im je i za stanovanje i za malu fabriku konfekcije, koju su otvorili odmah po dolasku. Otac Kabiljo je učio sve faze rada u fabrici - od izbora materijala, crtanja modela, krojenja i šivenja i sa svojom suprugom je radio sav posao u malom stanu u Haifi. Država, koja je još bila u borbi za opstanak, nije mogla da pomaže nove useljenike i oni su morali sami sa se snalaze. Za razliku od roditelja, sin Izi, zgodan i stamen mladić, bacio se u novi život sa radošću i odlučnošću. Brzo je naučio jezik, regrutovao se kao vojnik u oslobodilačkom ratu, a posle oslobođenja upisao se na Tehnion i sa uspehom

završio studije arhitekture. Već kao mladi arhitekt otvorio je svoji privatnu firmu, oženio se Odedom, devojkom rođenom u Izraelu, iz stare dobrostojeće porodice. I roditelji su napredovali, nabavili su veći stan i uživali u mladoj porodici i dve unuke koje su se rodile u mladoj porodici Kabiljo.

I kao što je rečeno "privlačna žena, prijatan dom i dobar alat proširuju ljudski um" tako se i Izijev život obogatio. Bio je aktivan u društvu i u javnosti. Od straha i užasa rata nije ostalo ništa osim sećanja.

Baka i deda Kabiljo do smrti nisu više napuštali zemlju, ali Izi i njegova žena su putovali i u inostranstvo i jednog dana, u leto 1970, vratili su se da posete Izijev rodni grad – Sarajevo. Pod komunističkom vlasti grad je promenio lik, ali lepota grada u dolini nije izbledela. Mnogi poznanici naravno nisu bili u gradu, ali nit je bila tamo, i poseta porodici Eberhard je bila prirodna. Posle decenija razdvojenosti ponovo je Izi zakucao na njihova kućna vrata. Ovaj put su se vrata otvorila brzo i na vratima je stajao Jozo. Godine su na njemu ostavile traga, kosa je osedela, lice izboralo. Pred njim je stajao zgodan čovek u najboljim godinama, koji osim dubokog glasa nije podsećao na momka, ratnog izbeglicu, koji je napustio grad pre više od dvadeset godina. Nakon što je rekao ko je nastalo je veliko uzbuđenje zbog ponovnog susreta. Jozo mu je pao oko vrata i zaplakao. Nekoliko sati su dve porodice sedele i pričale, menjivale sećanja i slike, i kada su se spremali da se raziđu, gospođa Eberhard je donela stolnjak koji je sama vezla, dala je Odedi i zamolila da je stavi na sto u posebnim prilikama. Stolnjak, izvezen svilenim nitima simbolizovao je više od svega vezu među porodicama.

Oko trideset pet godina vladao je maršal Tito u Jugoslaviji, čvrsto i neprikosnoveno, i uspeo da ojača i objedini zemlju u kojoj su živeli različiti narodi, različite religije.

Sa njegovim nestankom, osamdesetih godina, pojavile su se prve pukotine u etničkim odnosima, i postajale sve veće, dok početkom devedesetih godina separatističke aspiracije nisu dovele do teškog rata. Hiljade ljudi su poginuli, stotine hiljada su bili primorani da napuste svoje domove u krajevima u kojima su živeli generacijama, i da pređu iz jednog kraja države u drugi. U Sarajevu, gde je bila velika muslimanska populacija izbile se najteže borbe. Ratovi su bez milosti, i borbe koja je izbila između tri populacije, izazvali razaranja i smrt, i dovele do teške situacije za većinu stanovnika grada. Izi, koji je bio preuzeo da bude predsednik Udruženja useljenika iz Jugoslavije u Izraelu, počeo je da radi na tome da Jevreje koji su još bili u Jugoslaviji, a naročito u Sarajevu, izvede iz krajeva u kojima su borbe. Spasavanje Jevreja iz Jugoslavije je moglo da se ostvari samo uz pomoć Jointa i Izi je požurio da se sa njima poveže, da potraži Jevreje i da im pomogne. Ali, nije zaboravio ni porodicu svojih spasilaca, koji su ostali u jednom od najtežih delova grada, delu koji je bombardovan danju i noću, a njihova kuća je uništena i patili su od nedostatka hrane, lekova, propalog zdravlja i straha. Izi je požurio da ih upiše kao Pravednike, i tako ih je Joint pronašao i pomogao kao i Jevreje. Nije mirovao dok majka i deca sa porodicama nisu prevedeni u sigurniji kraj i tako spaseni.

Pedest godina je trebalo dok istorija nije ispunila krug, dok se nisu vratili na isto mesto – rat, nevolje, strah opasnost i – spas. I kao u velikoj klackalici, jednom se diže jedna strana, jednom druga, i nit humanosti koju su jednom držali Jozo i Rozika Eberhard a jednom Izi i Odeda Kabiljo.

Nit je prešla na sledeću generaciju. I tog leta 2002, na terasi hotela, na obali mora bila je tamo, sa gostima i domaćinima, sa radošću i uzbuđenjem i obećanjem koje nije izrečeno rečima. Jer šta će reći, kad dela govore.

עדה בן – נתן חברה של סבי איזי וסבתי עודדה כתבה את
הסיפור "חוט של חסד" המספר את סיפור חייו של סבי.

איזי קביליו

חוט של חסד

"מעלה ומטה כרוכים זה בזה: מי שרוצה לדבר עם
בני אדם בלי לדבר עם אלהים, אין דיבורו מגיע לכלל שלמות,
אבל מי שרוצה לדבר עם אלהים בלי לדבר עם בני אדם,
תועה דרך"
"בסוד שיח", מרטין בובר

בערב קיץ נאה אחד על מרפסת מלון בקרואטיה הם התאספו, האורחים, שלוש משפחות על צאצאיהם, אזרחים יוגוסלבים צעירים, בני משפחת אברהרד, והמארחים, תיירים ישראלים, ארכיטקט חיפני ששיבה זרקה בשערו, איש חייכן ובוטח בעצמו ורעייתו אישה נאה לבושה באלגנטיות מאופקת – משפחת קביליו. היה שם שולחן עמוס כל טוב והייתה שמחה, והתרגשות, חיוכים והרבה שאלות והיה שם, גם החוט הבלתי נראה שחיבר את המשפחות, החוט שעובר ומתפתל ביניהם זה למעלה משישים שנה שעבר וחיבר בינם בימי המלחמות, הסבל, הסכנות, חוט של הצלה והקרבה, חום אנושי וידידות אמת. החוט שעבר כבר דור שלם ולא מתרופף והוא ממשיך וקושר את שתי המשפחות.

קצהו בידי איש יהודי צעיר, יליד סרייבו, אבא ליאון קביליו, שחזר ממלחמת העולם הראשונה הישר לוינה. העיר היפה והעליזה, מצאה חן בעיניו והוא נשאר בה שנים אחדות, אך משהבין שיש למסד את החיים, חזר לסרייבו עיר הולדתו אל משפחתו והחליט להקים מפעל טכסטיל. את המכונות למפעל קנה אבא קביליו בשוויץ, מדינה שהייתה ידועה באיכות מוצריה, ולהרכבת המכונות במפעל העתידי, שכר טכנאי גרמני צעיר, האדון יוזף אברהרד.

העובד שהיה זר בעיר, נקשר אל משפחת מעבידו שבניתיים התבסס, נשא אישה ונולד בנו איזי. לא עברו שנים רבות והעובד הצעיר למד את השפה, נשא בחורה יוגוסלבית נוצרית, הקים משפחה משלו והתאקלם היטב במולדתו החדשה. הקשרים בין המשפחות, למרות השוני בלאום, נמשכו בביקורים הדדיים, בברכות לחגים, השתתפות באירועים, והחיים זרמו בנינוחות וביציבות.

עד.. עד שיוגוסלביה נכבשה ע"י הנאצים, הכיבוש ששינה באחת את גורל שתי המשפחות. ראשונה לשינוי הייתה דווקא משפחת... אברהרד. עם כניסת הצבא הגרמני לעיר אותה מיד האזרח הגרמני ונצטווה להתגייס לצבא הוורמכאט. יוזף, או בשמו החדש, בשפת המקומיים, יוז'ו שראה עצמו כבר כיוגוסלבי לכל דבר, הוכה בתדהמה וגם לא רצה כלל להתגייס. במצוקתו, מיהר אל מעבידו- ידידו לשאול בעצתו. אבא קביליו הבין שמלכודת נכרחה סביב האיש ויעץ לו להתגייס כפי שנדרש, אחרת הוא מסכן את עצמו ואת משפחתו, להימנע מלצאת לחזית ממש, ולהשתדל ולעזור לאנשים. ואכן מר אברהרד התגייס, אך בהיותו דובר היטב גם גרמנית וגם יוגוסלבית, הוצב כמתורגמן במשרדי הגסטאפו בסרייבו.

את יהודי סרייבו, קהילה מפוארת ששורשיה במגורשי ספרד, פקד הגורל הנורא בלילה קריר של- ראשית ספטמבר 1941. באותו לילה נורא רוכזו כל יהודי הרובע היהודי בידי האוסטשים, נאצים- קרואטים, ולפני שיכלו להבין בדיוק מה קורה, גורשו באחת ברכבות לצפון מזרח, אל... מחנות הריכוז והמוות. למחרת, עם אור ראשון, התגנב יוז'ו, שידע היטב את סיבת ומהות הגרוש, אל בית משפחת ליאון ונתה קביליו, (שביתם היה מעט מרוחק), האיץ בהם לצאת בחפזה מהבית והוליכם דרך סמטאות העיר אל ביתו שלו, שהיה ברובע אחר של העיר. שישה שבועות תמימים, הסתירו הזוג אברהרד תוך סיכון עצום, את ההורים קביליו ובנם איזי, שהיה עדיין ילד, בביתם ודאגו לכל מחסורם.

שמועות הלכו בעיר שבחלק המערבי של המדינה, שהיה כבוש בידי האיטלקים, (בני בריתם של הנאצים במלחמה) לא נשקפת סכנת מוות ליהודים וכדאי לעבור לשם, אך יוז'ו מנע מבני המשפחה לעבור והפציר בהם לחכות לשעת כושר שהוא יאתר עבורם ולרגע בו יכין אותם למעבר בטוח. וכך היה! הוא הכין להם ניירות מזוייפים, תחפושות של יוגוסלבים מוסלמים וכך עברו שלושת בני משפחת קביליו את הגבול בין שני חלקי המדינה, בזהות אחרת, וניצלו. החיים במחנה הריכוז בחלק האיטלקי במשך שנתיים ימים ואחרי כניעת האיטלקים, נדודים עם הפרטיזנים של טיטו, לא היו קלים וחסרי סיכון, אך לא הגיעו לכדי סכנת השמדה.

כל בני משפחת קביליו הנותרים, יחד עם יתר יהודי העיר, הושמדו. מקהילה תוססת עם מסורת עתיקה ומפוארת, שמנתה 14,000 יהודים, נותרו בודדים, והודות ליוז'ו אברהרד ורעייתו, משפחת קביליו הצעירה- ביניהם.

ראשון החוזרים אל העיר המדממת עדיין, לאחר נסיגת הצבא הגרמני מסרייבו, היה איזי הצעיר. הוא חזר אל עיר ריקה מיהודים ומשלא מצא אף אחד מבני משפחתו, שם פעמיו אל בית משפחת הידידים המצילים.

השכם בבוקר צונן של ראשית האביב, הגיע לבית ונקש על הדלת. לתדהמתו, איש לא מיהר לפתוח בפניו ומעבר לדלת שמע דישדוש רגליים ולחישות, דקות ארוכות הוא עמד שם וכששוב ושוב נשאלה השאלה לזהותו, ורק לאחר שהזדהה, נפתחה הדלת כדי חריץ צר בידי האישה ואחרי שוודאה שאכן הוא הבא, הכניסה אותו הביתה. בדמעות בעיניה סיפרה לו שחיי בעלה בסכנה מאחר שעם נסיגת הגרמנים נאסר האיש בידי השלטונות היוגוסלבים באשמת שיתוף פעולה עם האויב, והוא צפוי למשפט שאחריתו מי ישרנו.

ושוב נקשר החוט! משפחת קביליו ההורים והבן נרתמו לעשות כל שביכולתם כדי לשחררו. הם התרוצצו בין משרדי השלטונות, גייסו והביאו עדים שסיפרו שהאדון אברהרד עזר לאזרחים מקומיים רבים, בעצמו העידו למענו וסיפרו על הצלתם שלהם ואף איתרו עדי אופי שהעידו על יושרו והגינותו וכן האיש יצא בעונש קל ביותר ושחרר מיד.

המציאות שאליה חזרו בני קביליו, לא היתה המציאות אותה עזבו. החיים היהודיים הצטמצמו מאוד, המדינה הפכה קומוניסטית ועסקים פרטיים הולאמו, הפרנסה הייתה קשה והזיכרונות מעיקים. לאון קביליו נאלץ לעבוד כפועל במפעל שהוא עצמו הקים והיה בעליו ומנהלו במשך שנים רבות. במצב הזה ההחלטה לעלות ארצה, לא הייתה קשה. ובסוף 1948 נחתה המשפחה בארץ והשתקעה בחיפה. ההתחלה להורים הייתה קשה. דירת חדר שהיה בעצם חדר כביסה, ללא שירותים מסודרים, שימשה להם גם למגורים וגם למפעל קונפקציה קטן שפתחו מיד עם הגיעם. כאילו ראה את הנולד, למד אבא קביליו את כל שלבי העבודה במפעל, מבחירת הברד, דרך ציור המודל, הגזירה, התפירה והגימור- במפעל שהיה בבעלותו, ועתה עשה עם רעייתו את כל העבודה בדירתם הקטנה בחיפה. המדינה שעדיין הייתה שקועה במלחמת קיום, לא יכלה לעזור לעולים החדשים והם נאלצו להתמודד בעצמם.

לעומת ההורים, הסתער בנם איזי, עלם נאה וחסון, על החיים החדשים בחדווה ובנחישות. במהירות למד את השפה, התגייס כחייל למלחמת השחרור ועם שחרורו נרשם לטכניון וסיים בהצלחה את הפקולטה לארכיטקטורה. עוד כארכיטקט צעיר פתח משרד פרטי, נשא לאישה את עודדה, נערה חיפנית ילידת הארץ, בת למשפחה וותיקה ועשה חיל.

גם להורים רווח, הם רכשו דירה מרווחת ונהנו מהמשפחה הצעירה ומשתי נכדותיהם שנולדו למשפחת קביליו הצעירה.

וממש כמאמר חי"ל- "אישה נאה, דירה נאה וכלים נאים- מרחיבים דעתו של אדם", כך רחבו חייו של איזי. הוא עשה לביתו וגם הפך לאיש חברה וציבור. ומאיימי המלחמה הנוראה היא לא נותר דבר- מלבד הזיכרונות.

סבא וסבתא קביליו לא עזבו עוד את הארץ עד יום מותם, אך איזי ורעייתו הרחיבו את הבילוי שלהם גם לחוץ לארץ ובאחד מימי קיץ 1970, חזרו לבקר בעיר הולדתו של איזי- סרייבו. העיר שינתה פניה תחת השלטון הקומוניסטי, אך יופיה הגיאוגרפי של העיר השוכנת בעמק יפהפה- לא הועם. מכרים רבים לא היו כמובן בעיר, אך החוט היה שם, וביקור אצל הזוג אברהרד היה רק טבעי!

לאחר עשרים שנות ניתוק, נקש שוב איזי על דלת הבית. הפעם נפתחה הדלת במהירות ובפתח עמד יוז'ו, השנים נתנו בו את אותותיהן, שיערו שיבה ובפניו קמטים. מולו עמד גבר נאה במיטב שנותיו, שמלבד קולו העמוק לא הזכיר במאומה את הבחור הצעיר, פליט המלחמה שעזב את העיר לפני יותר מעשרים שנה.

לאחר שהזדהה, פרצה בעוצמה רבה התרגשות המפגש המיוחד. יוז'ו נפל על צווארו נשק לו ובכה. שעות של ישיבה משותפת עברו על שתי המשפחות, הם סיפרו, העבירו צילומים, העלו זיכרונות וכשפרשו ללכת, הוציאה הגב' אברהרד מפה יפה שהיא רקמה במו ידיה, נתנה אותה לעודדה וביקשה ממנה להניחה על השולחן באירועים מיוחדים. המפה שנרקמה בחוטי משי, סימלה יותר מכל את רקמת הגורל שקשר בין שתי המשפחות.

כשלושים וחמש שנים שלט המרשל טיטו ביוגוסלביה, שליט חזק ובלתי מעורער שהצליח להחזיק את הארץ מרובת הלאומים, העדות והדתות הזו, כמדינה מאוחדת. עם הסתלקותו ב- 1980 החלו סדקים ראשוניים לפרוץ את התפריים הגסים, אך החזקים שבהם הוחזקה החברה, על פלגיה האתניים, עד שבראשית שנות התשעים, התפרצו השאיפות הבלדניות שגרמו למלחמת אזרחים קשה. אלפים נהרגו, מאות אלפי אזרחים נעקרו מבתיהם ומהמקומות שבהם חיו במשך דורות והועברו מחלק אחד של מדינה לאחר.

בסרייבו, שבה חיה אוכלוסייה מוסלמית גדולה, פרצו הקרבות הקשים ביותר. מלחמות הן חסרות רחמים והקרבות הקשים שפרצו בין שלושת פלגי האוכלוסייה זרעו הרס והרג, מחסור ומצוקות בקרב תושבי העיר. איזי שלקח על עצמו את תפקיד יו"ר התאחדות עולי יוגוסלביה בארץ, החל לפעול במרץ רב כדי להוציא את מעט היהודים שנותרו ביוגוסלביה בכלל ובסרייבו בפרט, אל מחוץ לאזורי הקרבות.

פעולה ביוגוסלביה להצלת יהודים, התאפשרה רק באמצעות הגיוינט ואיזי מיהר להתקשר עמם, לאתר את היהודים ולעזור להם. אך הוא לא שכח גם את משפחת מציליו, שנקלעו לאחד האזורים הקשים של העיר, אזור שהופגז יום ולילה, שביתם נהרס כליל וסבלו ממחסור קשה במזון, בתרופות לאם שבריאיותה נעשתה רופפת מאוד, ומפחד. איזי מיהר לרשום אותם כחסידי אומות העולם, ובתוקף זה הם אותרו וקיבלו את עזרת ארגון הגיוינט כאחד היהודים. הוא לא שקט, עד שהוצאו האם והבנים על משפחותיהם לאזור בטוח וכך ניצלו.

50 שנה לקח לשר ההיסטוריה להשלים סיבוב שלם של מחוגו ולהגיע כמעט לאותו המקום: המלחמה, המצוקה, הפחד, הסכנה, וה-הצלה. וכמו בנדנדה ענקית פעם כף עולה וכף יורדת ובסיבוב הבא- ולהפך! אך כאן הכל התפתל לו בין הזוועות. חוט החסד שפעם החזיקו בו יוז'ו ורוז'יקה אברהרד ופעם איזי ועודדה קביליו.

החוט עבר לדור הבא. והוא היה שם, בקיץ 2002, במרפסת המלון, על חוף הים עם האורחים והמארחים, עם שמחה והתרגשות ועם הבטחה שלא נאמרה במילים.

כי מה להן למילים במקום שמדברים המעשים

BENI EPŠTAJN

Slučajni spas

Ovaj naslov bez sumnje odgovara meni i priči o tome kako sam ostao u životu. Rođen sam u Adi, u Vojvodini, koja je sa nemačkom okupacijom 1941. pripala Madjarskoj. Posle tri godine, u aprilu 1944, a meni je tada bilo 13 godina, našao sam se u jednom od vozova Adolfa Ajhmana na putu za Aušvic. Naš voz je na ne velikoj udaljenosti od Aušvica skrenut u Austriju i zaustavljen u stanici Gencendorf, nedaleko od Beča. Otvorila su se vrata vagona, u kojima smo sedeli strašno zbijeni, i nemački vojnici su vikali da ko je sposoban i zainteresovan da radi siđe i stane u red za selekciju, porodice, grupe, pojedinci. Objavili su da će oni koji ostanu u vozu i koji budu vraćeni sa selekcije nastaviti put i raditi u fabrici. Moja starija sestra je odmah iskočila bez predomišljanja i obavestila da svi silazimo, jer u radu u polju nema opasnosti da nas bombarduju saveznici koji bombarduju fabrike. Majka, sestra i ja smo sišli i pridružila nam se sestrina prijateljica i njena baka. Nas petoro smo se

prijavili nemačkom oficiru koji je vršio selekciju, a on nas je pogledao i dao znak da se vratimo u vagon (baka i ja mu nismo izgledali sposobni za rad). Na putu za vagon majka je uzela sestru za jednu ruku, a mene za drugu i pokušala da izbegne da se popne u vagon . Bilo je teško da se popne u teretne vagone u kojima je bilo veoma zbijeno. Nemački vojnici su pokušali da nas uguraju u vagon, ali majka je imala šesto čulo i bezgraničnu odlučnost i uspela je da nas pomeri u stranu, sestru i mene ponovo u red za selekciju. Ispred nas je stajao sam mladi muškarac u punoj snazi i majka nas je bez predomišljanja privukla njemu. Oficir je izgleda primetio da smo mu poznati, ali majka je nabacila da je muškarac kćerkin zet. Kao grupa, troje sposobnih za rad i jedan granično (trinaestogodišnjaci su bili najmlađi kojima je dozvoljeno da ostanu da rade u polju), opredelilo je oficira i on je dao znak da se pridružimo onima što ostaju u Austriji. Voz je odande nastavio ravno u Aušvic, a u njemu su ostali, prabaka, baka , deda, tetka i teča, i svi prijatelji iz Ade, osim jednog. Ostali smo u Austriji, oko 550 Jevreja od nekoliko hiljada koji su bili u našem vozu. Kasnije smo saznali da je bio samo još jedan voz koji je tako prošao, i to među bezbrojnom vozovima koji su odvodili Jevreje Madjarske i Vojvodine u Aušvic. Svi članovi moje porodice, moji drugovi i vršnjaci iz Ade ubijeni su odmah po dolasku u Aušvic. Bio sam najmlađi koji je spasen i preživeo, i to zahvaljujući hrabrosti moje majke.

Drugi deo

Kada je prošlo manje od godinu dana, krajem marta 1945, kada je vojska Sovjetskog saveza počela da se približava sa istoka i Nemačka shvatila da se kraj približava, sakupili su nas iz krajeva istočne Austrije u prolazni logor u Strasshofu (logor u kome smo bili nekoliko dana u maju 1944, dok se nije završila podela na grupe prema zahtevima imanja za pomoć u radu).

Logor Strasshof snimljen aprila 1945.

Kada su se svi okupili u Strasshofu, početkom aprila 1945, dobili smo naredjenje da izađemo iz logora i popnemo se u teretne vagone. Pre nego je voz stigao da krene čule su se sirene u gradu, vojnici su nas zatvorili u vagone i spolja zaključali i videli smo ih kako beže od tračnica u obližnju šumu. Posle samo par minuta počelo je strašno bombardovanje i bombe su padale samo na tračnice i na železničku stanicu stotinama metara udaljenu od nas. Cilj američkog bombardovanja je bio da se unište vozovi puni oružja, municije i ostale opreme i snabdevanja za vojsku i da se železne šine izbace potpuno iz upotrebe. Ti su ciljevi ispunjeni, ali da Amerikanci nisu ni znali imali su i dodatne rezultate - bombe su spasile one koji su bili u vagonima da budu prevezeni ka uništenju u Terezienstat (Terezin, Češka) Mi smo bili u vagonu broj 11, a jedna od bombi (male bombe od 25 kg) pala je pored vagona broj 12 i kao posledica naš vagon se podigao za trenutak u vazduh i nekoliko dasaka se razdvojilo. Izašli smo iz oštećenog vagona još pre nego što je svirala sirena za kraj uzbune i pre nego što su se vojnici vratili iz šume. Zbog kvara na vagonu nismo nastavili put u logor uništenja i svi smo vraćeni u logor Strasshof, odakle nas je oslobodila Sovjetska armija 10.04.1945.

בני אפשטיין

"הצלה ביד המקרה"

ההגדרה הזאת ללא ספק "מתלבשת" עלי, על סיפור הישארותי בחיים. אני יליד אדה, במחוז וויוודינה שעם הכיבוש הגרמני באפריל 1941 סופח להונגריה. כעבור 3 שנים, באפריל 1944-אני אז בן 13-נמצא באחת מרכבותיו של אדולף אייכמן בדרכה לאושוויץ. הרכבת שלנו, מרחק לא רב לפני הגעתה לאושוויץ, הופנתה לאוסטריה ונעצרה בתחנה של גנזנדורף, לא הרחק מוינה. נפתחו הדלתות הכבדות של קרונות המשא בהן ישבו בצפיפות איומה וחיילים גרמניים הציצו לתוך כל קרון וצעקו שכל מי שכשיר לכך ומעוניין לעבוד בחקלאות, יכול לרדת ולעמוד בתור לסלקציה- כמשפחות, כקבוצה או בודדים. הודיעו כ"כ שכל מי שנשאר ברכבת ואלה שיוחזרו אליה במהלך הסלקציה, ימשיכו מכאן ויעבדו בבתי חרושת. אחותי הגדולה קפצה ללא היסוס והודיעה שאנחנו יורדים מפני שבעבודה בשדות לא נשקפת לנו כל סכנה מהפצצות בעלי הברית, בעוד שמפעלי התעשייה מופצצים ללא הרף. אימי, אחותי ואני ירדנו והצטרפו אלינו חברה של אחותי והסתתא שלה. חמשתנו ניגשנו לקצין הגרמני הממייך הוא העיף עלינו מבט וישר סימן לנו לשוב לקרונות (הסתתא ואני לא נראינו לו חקלאים כשירים). בדרכנו חזרה לקרון, אימי תפסה את אחותי ביד אחת אותי ביד השנייה והתחילה בתרגילי התחמקות מעליה לקרון. בגלל הקושי לטפס לקרון המשא נוצרו שם צפיפות ובלגן שהחיילים הגרמנים המעטים לא השתלטו עליהן. ניסו לדחוף אותנו למעלה לקרון אבל אימי עם חוש ששי בלתי מובן והחלטיות ללא גבול, הצליחה לזוז הצידה כשהיא מושכת את אחותי ואותי בחזרה לסלקציה.

לפנינו עמד לבד גבר צעיר במלוא אונן ואימי ללא היסוס של שנייה, מושכת אותנו ואנו נצמדים אליו. הקצין, לפי מבטו כן שם לב שאנחנו מוכרים לו, אך אימי זורקת שהגבר הזה חתנה של הבת. כקבוצה, שלושה כשירים לגמרי ואני על הגבול (גיל 13 נקבע כצעירים ביותר שיוורשו להישאר לחקלאות) הניחה את דעתו של הקצין והוא סימן לנו להצטרף לאלה שנשארים באוסטריה. הרכבת משם נסעה ישירות לאושוויץ, ובה נותרו סבתא רבא, סבתא, סבא, דוד ודודה שלי וכל חברי מאדה, פרט לאחד.

נותרנו באוסטריה כ-550 יהודים מתוך אלפים אחדים שהיו ברכבת שלנו. מאוחר יותר נודע לנו שהייתה רק עוד רכבת אחת שעברה את אותו התהליך, וזאת מתוך אין ספור רכבות שהובילו את יהודי הונגריה וויוודינה לאושוויץ.

כל בני משפחתי שנותרו על הרכבת, חברי ובני גילי מאדה, נרצחו מיד עם הגעתם לאושוויץ. הייתי הניצול הצעיר ביותר ששרד, וזאת בזכות תעוזתה של אימי.

"יד המקרה" - פרק ב'

כעבור פחות משנה, בסוף מרץ 1945 כשצבא ברית המועצות מתקרב ממזרח והגרמנים הבינו כבר שסופם קרב, אספו אותנו מרחבי מזרח אוסטריה למחנה המעבר בשטראסהוף, (מחנה בו שהינו ימים אחדים במאי 1944 עד שהושלמה החלוקה לקבוצות עבור המשקים שדרשו עזרה בכוח עבודה). כשכולם נאספו בשטראסהוף, בתחילת אפריל 1945, קיבלנו הוראה לצאת מהמחנה ולעלות שוב לקרונות משא. לפני שהרכבת הספיקה לזוז, הופעלה אזעקה בעיירה, החיילים נועלים עלינו את הדלתות עם הבריא שבחוץ ואנו רואים אותם בורחים מאזור המסילה לתוך חורשה קרובה. כעבור דקות אחדות בלבד מתחילה הפצצה נוראה כשהפצצות נופלות אך ורק באזור המסילה ותחנת הרכבת המרוחקת מאתנו מאות מטרים. מטרת ההפצצה האמריקאית הייתה השמדתן של רכבות הצבא הגרמני שחנו בתחנה והיו עמוסות בנשק ותחמושת וכ"כ הוצאת מסילות הברזל מכלל שימוש. מטרות אלה הושגו ללא ספק בשלמותן מבלי שהאמריקאים ידעו שכתוצאת לוואי, ההפצצה הצילה את יושבי הרכבת שלנו מהעברה להשמדה בטרזיאן שטאדט (טרזין, בצ'כיה). מסילות הברזל ההרוסות ושרידי רכבות הצבא המופצצות מנעו כל אפשרות להזיז את הרכבת שלנו ממקומה. עם צפירת ההרגעה בתום ההפצצה, חזרו החילים מהחורשה ובררתם היחדה הייתה להחזיר את כולנו למחנה שטראסהוף בו שהינו רק מספר ימים עד השיחרור ע"י הצבא הסובייטי ב-10.4.1945.

כאפיזודה שגם בה "יד המקרה" שיחק תפקיד חשוב ביותר, עלי לספר שאנחנו היינו בקרון מספר 11 ואחת הפצצות (פצצות קטנות של 25 ק"ג כל אחת) נחתה בסמוך לקרון מס 12 וכתוצאה מכך התרומם הקרון שלנו לשנייה לאוויר ומספר קרשים התפרקו ממנו. יצאנו מהקרון הפגוע עוד לפני צפירת ההרגעה ולפני הגעתם של החיילים מהחורשה.

הסתבר שבשני הקרונות שנפגעו, היה לפי זיכרוני רק הרוג אחד ומספר פגועי הדף ומכות יבשות.

Mirjam Eitan

Rođena sam 1934. godine u Malom Bukoviku (Bukovac), jedinica u majke Edne i oca Drage Šidlova (Sedlov?). Bili smo velika porodica - bake, dede, tetke, stričevi, rođaci...

Godine 1941. bila sam djevojčica od 6 godina, u prvom razredu osnovne škole. Tatu Dragu su odveli u Jasenovac, odakle se nije vratio. Ostali smo baka Matilda Jungvert, mama i ja. Mama je imala brata u Mostaru i mislili smo ćemo biti sigurniji kod njega. Uspostavili smo vezu sa čovjekom koji će nam obezbjediti lažne dokumente i otpratiti nas u Mostar uz novčanu naknadu. Naš pratilac nas je napustio tokom putovanja, a pojavila se policija u vozu. Uhapsili su nas i skinuli sa voza u Sarajevu. Završili smo u zatvoru.

Možete zamisliti kako sam se osjećala, razmažena jedinica iznenada u zatvoru. Gladna kruha, zatvorena u sobu sa još mnogo ljudi koji su govorili ladino, bez ličnih stvari, uzeli su nam kofere, i vidim samo strop, a nikako plavo nebo. Uprkos svemu vladala je optimistična atmosfera, ima nade. Ljudi su pjevali ladino pjesme. Niko nije znao šta ga čeka.

Doktori su ušli da nas pregledaju. Majka se požalila kako se ne može biti u istoj odjeći, te da nam dozvole izvaditi odjeću za promijeniti. Doktor je odgovorio, dobro se sjećam: 'iako sam ovde doktor, moj značaj je manji od zrna maka'. Nakon par dana su nas prebacili u Staru Gradišku, u zdanje koji je bilo vojna kasarna, ogromna i opasana visokim zidovima. Meni, djevojčici od 6 godina je izgledalo mjesto užasa i bez nade: stalna glad, hladno do smrzavanja, bez kaputa, burad umjesto klozeta, čiju visinu ja nisam mogla doći. Kreveta i dušeka nije bilo i mi smo spavali na podu prostrtim slamom. Mama i baka su mi nestale. Bile su prisutne, ali nisu funkcionirale. Čuda se tamo nisu dešavala. Svako jutro su izvlačili mrtva tijela ljudi koji nisu izdržali u tim uslovima. Glavni razlog umiranja je bila epidemija tifusa. Susret sa smrću, meni djevojčici je bio nepojmljiv. Radi epidemije su nas prebacili u logor Djakovo. I tamo nas je čekala epidemija, ali ja sam dobila mjesto pokraj peći, te mi bar nije bilo hladno.

Stjepan Kolb, zahvaljujući njemu, židovsko groblje u Đakovu jedinstveno je u svijetu jer su poznata imena oko 570 pokopanih žrtava logora, koji je osnovan u prosincu 1941, a zatvoren u lipnju 1942.

Tada, u svom tom užasu se desilo čudo. Na vratima logora se pojavio Dr Grinbaum, hirurg, naš rođak. Proglasio je mamu, baku i mene mrtvima, te da naša tijela treba izbaciti iz logora u cilju sprečavanja epidemije tifusa. Tako smo kao "leševi" izašli kroz vrata logora.

Majka je kratko nakon izlaska umrla od tifusa. Baku su uhapsile ustaše. Ja sam ostala sama u bolnici za zarazne bolesti u Zagrebu, gdje su se časne sestre brinule

o meni. Od tamo sam stigla na Rab sa maminim bratom - porodica Jungvert. Nakon oslobođenja sa Raba, krenuli smo ka partizanima...

Godine 1949. stigla sam u Izrael sa porodicom Šedlov

Ako mogu da završim sa anegdotom: U arhivi Jad Vašema se pojavilo moje ime medju nastradalim na osnovu formulara koje je ispunio naš rođak koji nas je spasio. Birokratija jača od života! Tek nakon 60 godina sam uspjela popraviti grešku, te se i zvanično vratiti u svijet živih.

Danas, ja sam majka troje djece i baka osmoro unučadi, kojima želim dug život.

מרים איתן

“הצלה ביד המקרה”.

נולדתי בשנת 1934 במְלִי בוקוֹבָאץ בת יחידה להורי עדה ודרגו שידלוב. היינו משפחה גדולה וענפה: הורים, סבתות, דודים ודודות ובני דודים.

בשנת 1941 ואני ילדה בת 6 בכיתה א', לקחו את אבא שלי דָּרְגוֹ ליאסנובץ, משם הוא לא חזר. נשארנו סבתא מתילדה יונגווירט, אמא ואני. לאמא היה אח במוסטר וחשבנו שיהיה בטוח יותר אם נגיע אליו. יצרנו קשר עם אדם שסיפק לנו תעודות מזויפות והתחייב ללוות אותנו בנסיעה תמורת תשלום. בדרך המלווה שלנו נטש אותנו ונעלם ולאחר זמן קצר הופיעה המשטרה ברכבת. אנו נעצרנו, והועברנו לסראייבו, לכלא. אפשר לנחש את הרגשתי, בת יחידה, מפונקת, ופתאום בכלא. רעבה ללחם, סגורה בחדר אחד עם עוד המון נשים שדיברו לדינו, ללא חפצים כי המזוודות נלקחו מאיתנו וכשמביטים למעלה לא רואים את השמיים אלא רק תקרה. אולם, הייתה אווירה אופטימית, כאילו שישנה תקווה. הנשים שרו בלדינו. אף אחד לא ידע את הצפוי.

רופא נכנס לביקורת ואמא פנתה אליו בתחינה, איך אפשר להישאר עם בגד אחד, תנו לנו להוציא קצת בגדים להחלפה. תשובתו של הרופא הייתה, ואני זוכרת את זה עד היום: "גברתי, אמנם אני רופא, אך כאן אני פחות מגרגר של פרג" (הביטוי העברי: "פחות מקליפת השום")

לאחר מספר ימים העבירו אותנו לסטרה-גרדישקה למבנה שהיה קסרקטין צבאי – מבנה ענק, כך לפחות הוא הצטייר לי, בעיני ילדה בת 6 – מוקף חומה וגדרות תיל. מקום ללא תקווה, תחושת ייאוש, רעב מתמיד, ללא מעיל בקור המקפיא של החורף, חביות ששמשו כשירותים ואני הקטנה לא מגיעה לחבית. מיטות ומזרונים לא היו, ואנו ישנו על הרצפה שפוזר עליה קש. אמא וסבתא כאילו נעלמו לי. הן היו שם אך לא תיפקדו, כאילו נמחקו לי לגמרי. ניסים לא קרו שם. בוקר בוקר הוצאו מהחדרים גופות של אנשים שלא עמדו בעומס, אך עיקר מקרי המוות היה כתוצאה של מגפת טיפוס הבהרות. המפגש עם המוות היה בלתי ניתן להסבר, ובטח שלא ע"י ילדה קטנה. בגלל המגפה הועברנו למחנה ג'אקובו. גם שם המשיכה המחלה להכות בנו, אך אני זכיתי למקום ליד התנור כך שלא סבלתי במיוחד מהקור.

ואז מתוך תהומות הייאוש קורה ה"נס", מכונית מגיעה לשער המחנה ובתוכה דר' גרינבאום רופא כירורג – קרוב משפחה – והוא מכריז על סבתא, אמא ועלי כעל מתות שאת גופותיהן יש להוציא מהמחנה למניעת התפשטות המחלה, וכך כגופות יצאנו משער המחנה.

אמא נפטרה זמן קצר לאחר מכן ממחלת הטיפוס שבה לקתה. סבתא נתפסה ע"י האוסטשים. אני נשארתי לבד בבית למחלות מדבקות בזאגרב כאשר הנזירות מטפלות בי. משם הגעתי לראב עם אח של אימי – משפחת יונגווירט, בהמשך לאחר השחרור מראב נדדנו בעקבות הפרטיזנים. בשנת 1949 עליתי ארצה עם משפחת שידלוב.

ואם אפשר אסיים באנקדוטה: בארכיון יד ושם הופיע השם שלי תחת הכותרת של הנספים בשואה, וזאת כנראה בהסתמך על הטופס שמילא אותו קרוב משפחה שהציל אותנו. ומסתבר שהבירוקרטיה חזקה יותר מהחיים ורק לאחרונה – יותר מששים שנה - הצלחתי לשנות את הרישום ביד ושם, ובאופן רשמי חזרתי לארץ החיים. כיום, אני אמא לשלושה ילדים וסבתא לשמונה נכדים ועל זה אומרים: "שנוכה לחיים ארוכים".

Priča Rina Ben Natan – kćerka Mire Francuz

Porodica Francuz je bila jedna od poznatih i imućnih u Šidu.

Rabiner Haim Efraim Francuz 1880. g se preselio iz Iloka u Šid. Rođen je u Iloku 25. juna 1860. g. Roditelji su bili Marko i Ester. Haim Efraim i njegova žena Fransis Fani Štern su imali sedmoro djece: Juli-22.11.1887, Markus-3.3.1888, Meir-15.6.1890-17.9.1957, Feibl:7.3.1892, Jakoov:16.9.1901, Josef Šmuel:16.4.1906-21.8.1908

Juli je 1921.g emigrirala u Ameriku ujaku Moris Šternu. Udala se 20. jula 1921. Za Haim Šika.

Meir Francuz je bio časovničar i zlatar. Imao je radnju u Šidu u kući Karplović. Kuću je kupio 1931. g za 10,500 dinara i nalazi se u Zmaj Jovinoj ulici.

Meir je bio član uprave sportskog kluba 1931-1932. g. On je bio jedini Jevrej u Privrednoj komori koji je običavao večerati kod prijatelja Srba.

Meir Francuz i žena Sima (Klajn), 22.2.1897.-25.8.1983 su imali dvije kćerke: Mirjam, 1.5.1925.- 21.12.2006. i Ela, 16.2.1927.- 8.4.2009.

Za vrijeme okupacije, početkom 1942. porodica je izbjegla u Italiju preko Ljubljane. 1945. su otišli u Palestinu i nastanili se u Kirjat Bijalik.

Kuća Meirovog brata, Jakova se nalazila u Zmaj Jovinoj ulici. On je stigao iz Iloka prije rata i 18. jula 1921. g oženio se Gizelom Štern, rođenom 4.10.1900. g u Iloku, imali su djecu: Ester, Mirjana, Aleksandar, Rahela, Cura, Blanka, Hinko, Hikla, i Plita. Porodica Jakova nije mogla pobjeći i stradala je u Holokaustu. Jakov je stradao u Aušvicu 23. septembra 1942. g

Uhvaćene ustaše kod Šida 1944. godine

Mira Francuz

Učila sam osnovnu školu u Šidu. Želela sam nastaviti srednju školu u Novom Sadu, ali nisam primljena jer sam Jevrejka, bio je numerus clausus, nisu dozvoljavali Jevrejima da uče u školi. U Šidu je bilo oko desetak jevrejskih familija od koji je polovina imala visoki društveni položaj.

Drugi svetski rat je počeo na Pesah. Isto večer smo jeli maces kao što je običaj. Iznenada smo čuli tenkove i uplašili se jer nismo znali šta se dešava. Sutradan moj otac je otišao u radnju. Nemci su ušli u Šid i pitali za jevrejske familije. Ustaše su dovele Nemce u našu kuću. Naš susjed, Hrvat je bio vlasnik radnje sa čelikom i ja sam bila dobra prijateljica sa njegovom kćerkom, bili smo mladi i nisam poznavala njene roditelje. Zvao se Stokić i bio je neprijateljski raspoložen prema Srbima i Jevrejima. To nismo znali prije rata. U školi su me voleli, znali su da sam Jevrejka.

Kada su stigli Nemci u našu kuću hteli su znati da li nešto sakrivamo. Nismo imali priliku nešto sakriti, jer se sve odvijalo veoma brzo, za jednu noć. U kući smo bile dve kćerke, mama i tata. Mama je vikala, Nemci su joj začepili usta puškom. Prevrnuli su ormare i uzimali sve što bi htjeli. Zlato nije bilo u kući.

Malo kasnije smo svi morali otići u opštinsku kuću. Svi smo dobro govorili njemački, naročito tata i deda, jer su bili u austro-ugarskoj vojsci. Rečeno nam je da moramo raditi pod nadzorom Nemaca. Meni je rečeno da prevodim poreske knjige sa srpskog na njemački jezik u Opštini. Tamo su bila još dva odrasla Jevreja. Videla sam da su Srbima dali propusnice i lične karte da se mogu slobodno kretati. Videla sam da službenici od upravnika stavljaju pečate i taksene marke na dokumente. Jedno jutro

sam uzela prazne obrasce i stavila pečate i marke. Moja školska drugarica, Anželika, Srpkinja iz Savaka, rekla mi je, 'ako ne pobegnute, baciće vas u Savu'. Pričala mi je o Jevrejima koje su ubili i tela bacili u Savu. Anželika se udala i otišla za Ljubljanu. Kasnije sam je bezuspešno tražila. U februaru 1942, pošto sam čula za sudbinu Jevreja, kako reko, uzela sam dva prazna formulara i otišla kući.

U isto vrijeme moj tata je radio na železničkoj stanici, čistio je oficirske čizme u toku devet mjeseci gdje su ga tukli i tu je izgubio većinu zuba. I drugi Jevreji su bili na radu. Bilo je deset porodica, sve u svemu 8-9 muškaraca. Naši odnosi sa stanovnicima Šida, Srbima ostali su nepromenjeni dok su Hrvati prestali da govore s nama. Mladi inspektor, koji nije bio iz Šida, preuzeo je radnju moga tate. On se ponašao dosta pristojno prema nama, ali tata nije dobivao sav novac iz radnje.

Kada sam to isto veče stigla kući, ispričala sam tati šta sam čula od prijateljice. Pokazala sam mu lične karte koje sam donela. Otac je rekao majci i meni da skinemo žute trake. Otišli smo prvim vozom za Zagreb i od tamo za Italiju. Bio je neko ko je pomagao tati, obećao je da će nas prevesti preko granice.

Kada se smračilo, u vozu smo bacili žute trake u toalet. Na granici je došao službenik da pregleda dokumente. Zaključali smo se u toalet. Nismo imali nikakav prtljag. Kontrolor je kucao na vrata toaleta, nismo mu otvorili. Tako smo prešli granicu i stigli do Ljubljane. Rekli su nam da je stiglo mnogo izbeglica iz raznih delova Jugoslavije. Svi smo se sakupili u zgradi koja se nazivala Cukarna. Bila je to fabrika šećera gdje su sakupili Jevreje. Po dolasku rečeno nam je da ćemo dobiti krevete. U zgradi su bili predstavnici talijanske jevrejske organizacije koji su nam pomagali. Čekali smo tatu i svoju sestru, koji su trebali da stignu sledećim vozom po dogovoru. Jedan čovjek se vraćao za Hrvatsku te smo po njemu poslali pismo tati sa opisom gdje se nalazimo.

Posle 14 dana oni su stigli istim vozom preko Zagreba i Karlovca. Jedna jevrejska djevojka je radila za Nemce i ona je sredila ocu da obuče uniformu njemačkog vojnika. Predložila mu je da izgrava ranjenika ležeći za vrijeme prelaska granice, obzirom da je on govorio tečni njemački. Nije imao dokumente i sjedio je sa grupom vojnika. Moju sestru koja je imala 14 godina stavili su u vagon kojim su se vozili učenici u školu svaki dan, istim vozom. Moja sestra Ela je bila stidljiva, ali je sedela sa ostalom djecom. Kada se voz zaustavio na granici, ona je videla tatu u nemačkoj uniformi kako se pretvara da ne može hodati dok ga dva Nemca vode. Nije znala šta da radi te je napustila voz i ostavila kaput i kofer sa stvarima. Talijanska policija je vratila tatu na voz, te se on, jako uplašen vratio u Karlovac. Stavili su ga u zatvor i čekalo se suđenje. Moja sirota sestra je molila toplu odeću od radnika na vozu koji je shvatio da ona traži mamu i sestru. Stavio ju je na voz za Ljubljanu i tamo je stigla konačno u Cukerku i sastala se sa mamom i sa mnom. Obolela je od upale pluća i ja sam je odvela u bolnicu. Posle smo konačno postali izbjeglice.

Moj otac je bio plemenit čovjek spreman uvek pomoći ljudima, bilo novcem ili nekim drugim putem. Jednom prilikom je poslao paket hrane nekom siromahu. Na paket je napisao ime pošiljaoca, Meir Francuz, Šid.

U zatvoru, jedan od čuvara ga je pitao za ime. Kada je čuo, oduševljeno je skočio: "Nemoguće, vi ste mi poslali paket za Božić. Mnogo hrane iz Šida". Odmah je počeo da pravi plan kako ga osloboditi uz novčanu naknadu. Otac je poslao pismo devojci - Jevrejki koja je radila za Nemce u Šidu i koja mu je obezbedila uniformu nemačkog vojnika. Sada je našla njegovo zlato po njegovoj uputi, trećinu je dobila ona, trećinu čuvar zatvora i trećinu čovjek koji mu je pomogao da pređe granicu. Na nesreću su ga opet uhapsili, talijanska policija, i strpali u zatvor u Ljubljanu. Pitali su ga za porodicu. Nije znao šta da odgovori. Ako kaže da su isto u Ljubljani mogu ih sve staviti u zatvor u Ljubljani. Ako im ne kaže, može se još gore nešto desiti. Odlučio je da im kaže. Kada su nas tražili bili smo u bolnici, tako da nas nisu našli. Otac se razboleo i bio celi dan u krevetu, iako je imao samo 55 godina. Predložili su nam da pređemo u logor Feramonti. Dvoje ljudi su nas sproveli u voz kojim smo stigli u Napulj gdje smo poslije dva dana otputovali u Feramonti preko Konstanze. To je bilo u maju 1942. godine. Ostali smo u Feramonti do kraja godine.

Feramonti je bio logor za Jevreje sa oko 2500-3000, koji su živeli u barakama, po 30 ljudi u jednoj baraci. Bilo je malo hrane, nedostatak vode za pranje i kupanje, ali oni nas nisu kažnjavali i mučili. Tata je bio i dalje bolestan i u logoru nije bilo bolnice. Stoga su odlučili da nas pošalju "konfino libro" u Pozoli pokraj Equila u centru Italije. To je bila oslobođena Italija i morali smo se samo javljati u policiju tri puta dnevno. Živeli smo u iznajmljenoj sobi i dobivali 8 lira dnevno za hranu.

Na našu nesreću, kada je bila američka invazija polovinom 1943. i oslobodila Feramonti, mi smo se nalazili na liniji fronta. Pobjegli smo u brda gde su bili partizani iz Jugoslavije, koji su pobjegli iz talijanskih logora. Davali su nam kruh koji su dobijali od lokalnih seljaka, iako su i sami bili izgladneli. Ni seljaci nisu imali dovoljno hrane. Za svaki kruh davali smo naše preostalo zlatno prstenje. Sestra i ja smo obolele, ja od upale poplućnice. Spavali smo po pećinama, bilo je hladno, i bili smo gladni. Čuli smo kako Saveznici bombarduju Monte Casino i nemačke položaje. Američke snage su polako napredovale. Kako su se Amerikanci približavali, sišli smo sa brda u malo selo, Krufo, sa svega 10 kuća. Živeli smo kod jedne starice, kojoj smo rekli da smo katolici koji idu u crkvu. Seljaci su nas smatrali jednim od svojih. Bili smo u selu dok nisu došli Amerikanci i oslobodili nas. To je bilo na leto.

U junu 1944. odveli su nas u Cinecita pokraj Rima, gde je bio kamp za izbjeglice iz raznih zemalja. Rekli su nam ako želimo ići u Palestinu da će nas prebaciti u Bari. U Bariju su bili vojnici na putu za Palestinu, pa smo mogli putovati sa njima. U Bariju smo bili par dana u kampu dok nije doplovila engleska lađa. Lađa je uzela vojnike nejevreje na dopust u Egipat, a mi smo skupa sa njima stigli u Egipat i od tamo preko Sueckog kanala, nas 800, stigli smo u Palestinu 23. aprila 1945. godine.

Imala sam dve tetke koje su živjele u Beogradu. To su bile tatine sestre. Jedna od njih Judit Francuz nije bila udata. Živjela je u zgradi banke u centru, na trgu Terazije br. 5 na trećem katu. Druga tetka, Dvora Francuz je bila udovica. Dan, dva nakon što je Beograd bombardovan, pobjegle su u Šid, pešice 100 km od Beograda do Šida. Tata im je predložio da ostanu sa nama u Šidu, ali one su se vratile u Beograd radi imovine. Otac ih je pokušao nagovoriti da ostanu, jer imovina je nevažna kada se borimo za život. One su po povratku u Beograd ubijene u logoru u Beogradu. Ovu tragičnu priču sam čula od Milana Klajna. Ostatak tatine familije, 4 brata koja su bila veoma pobožna su imala mnogo djece. Jedan je imao 9, a drugi 5 dece, a treći 8 dece. Oni nisu mogli sa puno djece bežati, nego su ostali u Iloku, 18 km od Šida. Jedan brat je došao da živi sa nama. Pošto smo bili imućni, pomagali smo ga. Nisu htjeli bežati te su tragično završili u Aušvicu. Najstarija kćerka Jakova, Ester Francuz, ljepotica, udala se pred rat i imala bebu od 6 meseci kada su ih odveli u logor. Na ulazu su je odvojili od bebe, a ona je zgrabila bebu i otrčala u gasnu komoru. Srela sam čovjeka koji mi je to ispričao. U tatinoj familiji je bilo 23 člana. Niko nije preživio, izuzev nekoliko dece, koji su moji rođaci, i žive u New Yorku.

מרים פרנצוס ציינר – הקראה מפי בתה רינה בן נתן

”הצלה ביז המקרה”.

מלחמת העולם השנייה התחילה בחופשת הפסח. באותו לילה ישבנו לשולחן ואכלנו מצות ואוכל שנהגנו לאכול בחג. לפתע שמענו טנקים ופחדנו כי לא ידענו מה יקרה. למחרת הלך אבא שלי לחנות. הגרמנים הגיעו לשיד ושאלו על המשפחות היהודיות ובתייהם. הם לא היו מקומיים אבל האוסטשה היו. הם הביאו את הגרמנים לבית שלנו. אני לא זוכרת מי בא לבית שלנו אבל אני זוכרת את האוסטשה. ליד הבית שלנו היה בעל חנות שמכרה סחורה מברזל ומתכות אחרות. הוא היה קרואטי. שמו היה סטוקיץ. הוא היה קיצוני נגד יהודים וסרבים. לא ידענו על כך לפני המלחמה. הייתי חברה טובה של הבת שלו. הייתי צעירה ולא היה לי קשר עם ההורים שלה. הכרתי רק את החברים של הורי. בבית הספר אהבו אותי. אנשים סביבי ידעו שאני יהודיה אבל אף אחד לא כינה אותי בשם "יהודיה" או "סיבוטי". כשהגיעו הגרמנים לביתנו הם רצו לדעת אם יש משהו שמוחבא בבית. לא הייתה לנו הזדמנות להחביא שום דבר כי הכל קרה בלילה אחד. כשהם הגיעו לבית הם מצאו אותנו-שתי בנות. הם לא הרשו לאבא שלנו לדבר איתנו אמא שלי נבהלה והתחילה לצעוק כאשר הם חיפשו בארונות. הם הכניסו את הרובה לתוך פיה כך שלא תוכל לצעוק או לדבר. הם חיפשו בכל הבית ולקחו את כל מה שרצו. אני לא זוכרת מה הם מצאו אבל אני יודעת שלא היה זהב בבית.

יותר מאוחר היינו צריכים ללכת לבנין העירייה. כולנו במשפחה דיברנו גרמנית טוב מאד. אבא שלי וסבא שלי דיברו גרמנית שוטפת בגלל שהיו חיילים אוסטרו-הונגרים. נאמר לנו כי אנחנו צריכים לעבוד תחת הפיקוח הגרמני. התפקיד שלי היה לתרגם את הספרים מהשפה הסרבית לגרמנית במחלקת המיסים בבנין העירייה. היו שם 2 יהודים מבוגרים מלבד אחותי ואני. ראיתי שהם נתנו לסרבים תעודות מעבר ותעודות זהות כל שיוכלו לנוע ממקום למקום. ראיתי שהפקידים של המנהל המקומי שמו חותמות ובולים עם המסמכים. לקחתי טפסים ריקים בוקר אחד ושמתי עליהם חותמות. למה? אולי לא נחיה. חברה שלי מבית הספר, סרבית, שהגיעה מסאבאק אמרה לי "מירה, אם לא תברחו, תזרקו לטווח" היא סיפרה לי על היהודים שנרצחו וזרקו את גופותיהם. מאוחר יותר היא התחתנה בסלובניה ושם נפטר בעלה. לימים נסעתי לסלובניה לחפש אותה אבל לא הצלחתי למצוא אותה. שמה היה אנזליקה. כאשר שמעתי על היהודים בסאבאק החלטתי באותו לילה בפברואר 1942 לקחת 2 טפסים ולחזור הביתה. באותו זמן אבא שלי עבד בתחנת הרכבת. הוא היה צריך לנקות את מגפי הקצינים במשך 9 חודשים. הוא הוכה הרבה פעמים ואיבד את רוב שיניו. גם היהודים האחרים הוכרחו לעבוד. היו בסך הכל 10 משפחות, אולי 8-9 גברים. היחסים שלנו עם הסרבים ואנשים אחרים משיד לא השתנו חוץ מהקראטים. הם הפסיקו לדבר איתנו. מפקח צעיר, שלא היה משיד, קיבל את החנות של אבא שלי. הוא התייחס אלינו בסדר אבל לא בא לביתנו ואבי לא קיבל כל כסף מהחנות.

כשהגעתי הביתה באותו לילה, סיפרתי לאבי את מה ששמעתי מהחברה. הראיתי לו את תעודות הזהות שהבאתי הביתה. אבא שלי אמר לי ולאמי להסיר את הסרטים הצהובים שהוכרחנו לענוד, ולצאת ברכבת הראשונה לזגרוב ומשם לאיטליה. היה אדם שעזר לאבי. קיבלנו את הכתובת שלו והוא הבטיח שהוא יעביר אותנו את הגבול והמכס.

בפברואר 1942 היה הרבה שלג. אמי ואני הסרנו את הסרטים הצהובים בתחנת הרכבת וזרקנו אותם לשירותים. כשהחשיך, עלינו על הרכבת הראשונה לזגרוב. ליד הגבול באו לבדוק את המסמכים שלנו. אנחנו נכנסנו לשירותים ונעלנו את הדלת. לא היה לנו שום מטען. כאשר הפקח הגיע הוא דחף את הדלת ואנחנו לא רצינו לפתוח אותה. עברנו את הגבול והגענו ללובליאנה. אנשים אמרו לנו שיש הרבה פליטים מחלקים אחרים של יוגוסלביה. הם כולם רוכזו בבנין שנקרא "צוקרנה". למעשה זה היה מפעל סוכר ששם שוכנו היהודים. כאשר הגענו, הם אמרו לנו שנוכל לקבל מיטה. בבנין היו נציגים של ארגון יהודי איטלקי. הם קיבלו אנשים חדשים ואמרו להם איך להציל את חייהם. אנחנו חיכנו לאבא ולאחותי שהיו אמורים להגיע אחרינו כפי שסוכם. גילינו שאדם אחד נוסע לקרואטיה אז שלחנו מכתב לאבא באמצעותו ובו תיארו איפה אנחנו.

אחרי 14 יום הם הגיעו באותה רכבת מזגרוב דרך קרלובק. היתה נערה יהודיה שעבדה עבור הגרמנים בקרלוביצי. היא אמרה לאבי ולאחותי שהם צריכים לעבור את הגבול. היא סידרה לאבא מדים של חייל גרמני. היא הציעה לו לשכב בזמן הנסיעה ולהעמיד פנים שהוא פצוע. מכיוון שהוא דיבר גרמנית שוטפת, היא הציעה לו להמשיך לספר שהוא חולה או פצוע כך שלא יבדקו אותו בגבול. לא היו לו מסמכים והוא ישב ברכבת עם עוד חיילים. את אחותי בת ה-14 שמו בקרון עם ילדים אחרים שנסעו לבית ספר כל יום באותה רכבת. אלה אחותי הייתה ביישנית ושקטה אבל היא ישבה עם הילדים האחרים. כאשר הרכבת עצרה בגבול, התחילה הבדיקה. אחותי הסתכלה החוצה ולפתע ראתה 2 גרמנים אוחזים באבא שהעמיד פנים שהוא לא יכול ללכת בגלל פציעה. היא לא ידעה מה לעשות היא עזבה את הרכבת והשאירה אחריה את כל החפצים שלקחו איתם ואת המעיל. המשטרה האיטלקית לקחה את אבי וטענה שמשוהו לא כשורה. הם העלו אותו שוב לרכבת והוא מיוחד מאד חזר לקארלובץ. הם שמו אותו בכלא והוא חיכה למשפט. אחותי המסכנה לא ידעה מה לעשות וביקשה בגדים חמים מאדם סלובני שעבד ברכבת. הוא שאל אותה מי היא ולאן היא הולכת. היא ענתה שהיא מחפשת את אמא שלה ואת אחותה שנמצאות בצוקרנה בלובליאנה. הוא העלה אותה לרכבת ללובליאנה וכשהגיעה נפגשנו סוף סוף. אך בינתיים היא חלתה בדלקת ראות. לקחתי אותה לבית החולים שם קיבלה טיפול מאחר והיינו "פליטים".

אבא הושם בכלא בקארלובץ. הוא היה אדם טוב לב ונהג לעזור לאנשים בכל הזדמנות. לעיתים עזר בכסף ולעיתים בדרכים אחרות. לפני המלחמה מישוהו כתב לאבי שיש אדם מאד עני שזקוק לעזרה. אבי שלח לו חבילה מלאה במזון וכתב על החבילה רק את שמו- השולח- מאיר פרנצוס, שיד. אבי לא שיער שזה יהיה כמו במשפט "שלח לחמך על פני המים, כי ברוב הימים תימצאנו". וכאן בכלא, **יד המקרה**, אחד הסוהרים שאל לשמו, אבי ענה והסוהר צעק- "לא יכול להיות! אתה שלחת לי חבילה לקריסטמס. אתה שלחת לי הרבה אוכל משיד" אבי אישר זאת והשומר אמר לו שהוא לא יהיה בכלא עוד. הוא הבטיח לחזור למחרת והחליט למצוא משהו שיציל את אבי תמורת כסף. אבי שלח מכתב לנערה יהודיה שעבדה עבור הגרמנים בשיד. היא זו שנתנה לו את המדים של הגרמנים. הוא הסביר לה במכתב איפה הוא השאיר את כל הזהב. הוא ביקש ממנה להביא את זה אליו. היא עשתה זאת. אבי לקח שלישי ונתן לה, שלישי לסוהר ושלישי לאדם שחצה איתו את הגבול בשלג כבד. אבל האיטלקים עצרו אותו שוב וכלאו אותו בלובליאנה. הם שאלו אותו איפה משפחתו והוא לא ידע מה לענות. אם היה מספר להם שמשפחתו נמצאת באותה עיר, הם היו מכניסים את כל המשפחה לכלא. אם לא יגיד משהו, יתרחש משהו גרוע יותר. הוא החליט להגיד איפה המשפחה. אבל אנחנו היינו בבית החולים ולא מצאו אותנו. אבי חלה. הוא היה רק בן 55 אבל היה כל היוס במיטה. כאשר הבריא אמרו לנו שנעבור למחנה ריכוז בפרמונט. 2 אנשים ליוו אותנו ברכבת עד שהגענו לנאפולי. היינו שם יומיים. אז העלו אותנו לרכבת לקונסטנצה ומשם לפרמונט. זה היה במאי 1942. נשארנו במחנה בפרמונט עד סוף השנה.

פרמונט היה מחנה ליהודים. היו בו 2500-3000 אנשים. גרו בצריפים בכל צריף 30 איש. היה מעט אוכל, לא היו מים לרחצה אבל הם לא הענישו אותנו ולא עינו אותנו. אבי היה עדין חולה ולא היה בית חולים במחנה. לכן הם החליטו לשלוח אותנו לקונפניו ליברו בפוזולי, ליד אקווילה במרכז איטליה. זה היה איזור חופשי של איטליה והיינו צריכים רק להתייצב במשטרה 3 פעמים ביום. גרנו בחדר שכור וקיבלנו 8 לירות ליום עבור אוכל.

לרוע המזל, כאשר פלשו כוחות הברית באמצע 1943, מחנה פרמונטי שוחרר, אבל אנחנו היינו בקו החזית. אז נאלצנו לברוח לגבעות שם פגשנו פרטיזנים מיוגוסלביה. הם ברחו מהמחנות האיטלקיים. הם עזרו לנו, למרות שהם עצמם לא אכלו ימים רבים. מתי שקיבלו לחם מאיכרים הם נתנו לנו חלק. לפעמים, בלילות, הם ירדו לכפרים שבהם גרו איכרים עניים וגם להם לא היה מספיק אוכל. היו לנו מעט טבעות זהב. עבור כל לחם שילמנו בטבעות זהב. אחותי ואני חלינו. אני בדלקת קרום החזה. היה מאד קר ולא היה מה לאכול, לא יכולנו לישון. גרנו במערות. שמענו איך כוחות הברית מפציצים את מונטו קזינו ועמדות גרמניות מבוזרות. כוחות הברית נעו קדימה אבל לאט. כאשר הגרמנים התקרבו אלינו, ירדנו מהגבעות והתיישבנו בכפר קטן שבו 10 בתים. שם המקום - קרופו. גרנו בבית של אישה מבוגרת אמרנו לה שאנחנו קתולים ואנחנו הולכים לכנסייה. האיכרים חשבו שאנחנו כמוהם. היינו שם עד שהאמריקאים הגיעו ושיחררו אותנו. זה היה בקיץ 1944 ביוני. הם העבירו אותנו לסינאטיה ליד רומא למקום ריכוז לפליטים מארצות שונות. הם אמרו לנו שאם נרצה לעלות לפלסטינה, הם יעבירו אותנו לבארי. בבארי היו חיילים שהיו בדרכם לפלסטינה כך יכולנו לנסוע איתם. בבארי היינו מספר ימים במחנה עד שאוניה אנגלית הגיעה. האוניה לקחה את החיילים שלא היו יהודים למצרים לחופשה. אנחנו נחתנו איתם כולנו במצרים. משם נדדנו דרך תעלת סואץ לפלסטינה. בקבוצה שלנו היו 800 איש. הגענו לפלסטינה ב-23 באפריל 1945. היו לי 2 דודות שגרו בבלגרד. הן היו האחיות של האבא שלי. אחד מהן, יהודית פרנצוס, לא הייתה נשואה. היא גרה בבנין של הבנק בכיכר טרציה, מס 5, בקומה השלישית. הדודה השנייה, דבורה פרנצוס, הייתה אלמנה. יום או יומיים אחרי שבלגרד הופצצה שתי הדודות ברחו לשיד. הם צעדו מבלגרד לשיד בערך 100 ק"מ. כשהגיעו אבי הציע להם להישאר אבל הן החליטו לחזור בגלל רכושם בבלגרד. אבי ניסה לשכנע אותן וטען שרכוש זה לא העיקר, "אנחנו נלחמים על חייו פה" אמר. הן חזרו לבלגרד ונהרגו במחנה בבלגרד. שמעתי את הסיפור הטרגי הזה ממילן קליין. כל שאר המשפחה של אבי, 4 אחים שהיו דתיים מאד והיו להם הרבה מאד ילדים. לאח אחד היו 9 ילדים, לשני היו 5 ילדים ולשלישי 8 ילדים. הם לא יכלו לברוח עם כל הילדים. הם גרו באילוק 18 ק"מ משיד. אח אחד הגיע מאילוק לגור איתנו. מכיוון שהיינו עשירים תמכנו בו. הוא לא רצה לברוח וכולם נלקחו לאושוויץ הבת הגדולה של יעקוב פרנצוס, אסתר פרנצוס היפה, התחתנה לפני המלחמה והיה לה תינוק בן 6 חודשים כשהובילו אותם למחנה. בכניסה למחנה נאמר לה ללכת לצד אחד והשומר לקח את התינוק לצד השני. היא התחילה לצרוח ורצה אחרי התינוק, לקחה אותו בידיה ונכנסה איתו לתאי הגזים. פגשתי אדם שסיפר לי על כך. למשפחת אבי היו 23 איש. אף אחד לא חזר. רק כמה ילדים מאחד מדודי, ניצלו. הם בני דודים שלי וחיים בניו יורק.

RUT PERL

Rođena sam 14.12.1938. kao Rut - Roza Goldberger, u detinjstvu su me zvali Rozika. Roditelji: majka Štefica iz porodice Štajn, otac Aleksander Goldberger
Živeli smo u Zagrebu, u Hrvatskoj, u Jugoslaviji.

Zima 1942. je bila teška, bilo je hladno, padao je debeo sneg. Stanje je postalo veoma teško za stanovništvo koje se našlo pod nacističkom okupacijom. Više od svih su patili Jevreji, koje su ustaše, saradnici nemačkih okupatora, progonili i pogoršali im situaciju. Jevrejima su uvedene razne zabrane, zabrana da vode poslove, uvedene su zabrane napuštanja kuće u određeno vreme, neophodne namirnice su nestale iz trgovina, ogrev je postao skup, prvo su odvedeni mladi muškarci u logore, koji su prvo bili radni logori, a zatim logori uništenja na najsurevije načine. Kod kuće su ostali žene, deca, i starci, uglavnom potpuno bespomoćni, bez sredstava za život. Tako su prvo oca odveli u vojsku, a kada su ustaše preuzele vođenje države, Jevreji i oni koji nisu hteli da sarađuju su odvedeni u logore po raznim delovima Hrvatske. Uslovi u logorima su bili teški. Glad, sizifovski rad, u teškim vremenskim uslovima. Samo su snažni preživeli. Ko je bio slab i nije mogao da ispuni uslove bio je ustreljen na mestu bez mogućnosti da se oporavi ili moli za nešto.

Tako se dogodilo da smo majka i ja ostale same, oca su odveli i nismo znale kuda, ni kada će se vratiti. Majka nije mogla da nastavi da radi kao krojačica, ušteđevina koju je imala u banci je otišla i tako smo ostale bez sredstava za opstanak.

Očev stariji brat je sa ženom pobjegao u Italiju još kada je za to postojala mogućnost. Zvali su mamu da pođe sa njima, ali mama je odbila i nadala se da će se otac vratiti i nije htela da nas ne nađe kod kuće. To ju je sprečilo da beži i tako se spase.

Uskoro su usred noći okupatori došli u našu kuću i izveli nas, bez ičega i odveli u sabirni centar u koji su doveli sve koje su uspeli da pokupe. Centar je bio u gradu Zagrebu (Danica)

U tom centru smo proveli neko vreme, a onda su nas jednog hladnog dana, bez ikakvih stvari stavili u transportere i odveli u logor u Staru Gradišku, u Jugoslaviji. Uslovi u logoru su bili teški. Sve je bilo puno; stotine, a posle hiljade žena, dece, bolesnih i starih u koje su jedva mogli da stanu. Bolesnici nisu dobijali lekarsku pomoc, hrana je bila slaba i nedovoljna, svakog dana su dovodili još ljudi iz svih krajeva Jugoslavije. U logoru su izbile zarazne bolesti koje su se brzo raširile među zatvorenicima. Najviše je obolelo od tifusa, i nisu bili lečeni. Nije bilo sanitarnih uslova, dovoljno toaleta, ni vode za ljude. Mnogi su umrli, među njima deca, majke i stari koji nisu mogli da izdrže teške uslove.

U januaru 1942. podignut je još jedan logor u gradiću Djakovo, u oblasti Osijeka, na severu Hrvatske. Aktivisti zajednica čiji su članovi bili zatočeni u Staroj Gradiški radili su na tome da deo zatvorenika, zdrave žene i deca, budu prebačeni u logor Djakovo, u nešto bolje uslove. Sastali su se sa ustaškim vlastima i dobili dozvolu da hiljadu žena i dece prebace u Djakovo. Tako se dogodilo da smo jedne noći mama i ja prebačene iz jednog u drugi logor. Nada za bolje uslove je bila velika, i još iste večeri kad smo stigli ljudi su pisali onima koji su ostali kod kuće. Majka je pisala baki koja je ostala u Zagrebu i molila da joj pošalju neophodne stvari za nju i mene. Pismo je kod mene, nije stiglo na cilj. Izgleda da ni moja baka više nije bila u svom domu i da ja odvedena u logor iz koga se nije vratila. Pismo sam dobila mnogo godina posle rata.

Ubrzo po dolasku u Djakovo su opet izbile razne boleštine, kao tifus, boginje i slično i izazivale smrt u nemoćnoj populaciji. U Djakovu su bile žene i deca, u napuštenom mlinu, koji je pripadao djakovačkoj biskupiji. Mesto nije bilo predviđeno da se smesti toliki broj ljudi. Nije bilo dovoljno klozeta ni mesta za pranje; ljudi su ležali na drvenom podu, zbijeni, bez posteljina; nije bilo lekova ni mogućnost za lečenje bolesti od kojih su patili, ni dovoljno hrane. Stanje je postalo nemoguće i ljudi su svakodnevno umirali.

U početku su logorom vladali nemački okupatori koji su dozvolili članovima Osiječke zajednice da donose potrebne stvari u logor i ne malo olakšaju stanje zatvorenica i dece. U tom momentu je dozvoljeno da se 60 dece izvede i logora i raspoređi po porodicama stanovnika Osijeka koji još nisu bili u opasnosti. Posle kratkog vremena nemačke čuvarke su zamenile ustaše, upravu logora su takođe preuzele ustaše, i stanje se znatno pogoršalo zbog njihove surovosti. Prekinuto je snabdevanje i ko je ušao nije više mogao da izađe. Čuvari su tretirali zatvorenike užasno; naterivali su pse na decu; terali žene da rade sizifovski posao, bez odmora, nisu davali hranu ni njima ni deci.

Kako ja nisam bila među decom koja su izašla u Osijek, majka je našla način da me izvede iz logora, na način koji mi ni danas nije poznat. Jednog jutra smo mama i ja krenule u pravcu glavne kapije logora izašle, i napolju je čekao mali crni auto u koji me je mama uvela, obrisala mi cipele, jer je bilo blato od otopljenog snega, rekla je da ide da opere ruke od blata i krenula nazad u pravcu logora. Auto se pokrenuo i brzo odvezao. Onda je više nisam videla i ne znam kakva joj je bila sudbina.

Jasno mi je da se nadala da će me tako spasiti od najteže sudbine. Ne znam kojoj porodici su me odveli, ali sećam se dobro da sam se jednog dana kada sam bila kod te porodice, igrala kod drugarice koja je stanovala prekoputa. Mi smo bile devojčice tri-četiri godine stare, bile smo same u stanu sa njenim bratom koji je bio beba i čuvale ga. Čule smo iznenade glasove i buku od napolju, i kada smo pogledale videle smo da odvođe članove porodice kod koje sam stanovala. Ušli su u kamion i nestali. Ja sam ostala kod suseda i tako se spasla.

To je bilo u proleće 1942. godine, i do kraja rata je bilo daleko, dalek put za mene u novi život. Većina dece koja su izašla iz logora Djakovo u porodice u Osijek, odvedena su zajedno sa tim porodicama u logor Jasenovac i tamo stradali. Deo je odveden u Aušvic, odakle se ni jedno nije vratilo.

"הצלה בידי המקרה".

חורף 1941-1942 ואני ילדה בת 4, היה חורף קשה מאוד, היה קר, שלג כבד ירד, המצב הפך לבלתי נסבל עבור האוכלוסייה כולה שמצאה את עצמה תחת הכיבוש הגרמני.

יותר מכולם סבלו היהודים שנרדפו ע"י האוסטטים משתפי הפעולה עם הגרמנים הפולשים, והרעו משמעותית את מצבם. על היהודים הוטלו איסורים לנהל את עסקיהם, הוטל עוצר ונקבעו מועדים בהם מותר או אסור לצאת מהבית. המצרכים החיוניים אזלו מהחנויות, עצי הסקה לחימום הבית הפכו למצרך יקר המציאות, בהתחלה נלקחו הגברים הצעירים למחנות מעצר, שהפכו למחנות עבודה ובהמשך עבודת פרך והשמדה בכל מיני צורות לא אנושיות. בבית נשארו הנשים הילדים והזקנים שהיו במידה רבה חסרי אונים, חסרי מגן ובלי אמצעי מחיה. כך קרה שאת אבי גייסו בהתחלה לצבא, וכשהאוסטטים לקחו את ניהול המדינה על עצמם, הגברים היהודיים ועוד גורמים שלא שיתפו איתם פעולה, נלקחו למחנות עבודה בתחומי קרואטיה. התנאים במחנות אלה היו קשים מנשוא. היה רעב, עבודה סייזיפית בתנאי מזג אוויר קשים. רק החסונים שרדו. מי שנחלש ולא עמד בתנאים ולפי דרישת הנוגשים נורה במקום.

את אבא לקחו ולא ידענו לאן, ומתי ישוב. אמי ואני נותרנו לבד, אמי לא יכלה להמשיך בעבודתה כתופרת, וחסכוניתיה שהיו בבנק הולאמו וכך נשארו ללא אמצעים וללא יכולת להתקיים. אחיו הבכור של אבי ברח עם אשתו לאיטליה עוד כשהייתה אפשרות להתנייד, הם הפצירו באמי לבוא איתם, אך היא סירבה מאחר וקיוותה שאבא ישוב במהרה ועלול לא למצוא אותנו בבית. הדבר מנע ממנה לברוח ובכך להינצל. לא רחק היום, ובאישון לילה הגיעו הכובשים לביתנו והוציאו אותנו ללא ציוד כל שהוא לתחנת המעצר דניצה שבזאגרב, שם ריכזו את כל מי שהצליחו לאסוף. בתחנת המעצר שהינו זמן מה, ויום אחד בחורף הקר ללא ציוד מתאים וללא ציוד כל שהוא בכלל נשלחנו בטרנספורטים למחנה הריכוז "סטרסה-גרדישקה", בתוך יוגוסלביה. התנאים במחנה היו קשים. צופפו מאות ואחר כך גם אלפי נשים ילדים חולים וזקנים בחדרים שבקושי הכילו אותם. לחולים לא ניתן טיפול רפואי, המזון היה דל ומועט, כל יום הובאו עוד ועוד אנשים למקום מכל קצווי יוגוסלביה. במקום פרצו מגפות, ומחלות מדבקות שהתפשטו במהירות בין העצורים.

בעיקר השתוללה מגפת הטיפוס שלא טופלה. לא היו תנאים סניטריים, לא היו מספיק בתי שימוש ומים לאנשים. רבים מאוד מתו בנייהם ילדים, אמהות וזקנים שלא עמדו בתנאים הקשים.

בחדש ינואר שנת 1942 הוקם מחנה נוסף בעיירה ג'אקובו באיזור העיר אוסייק בצפון קרואטיה. פעילי קהילות שאנשיהם היו עצורים בסטרסה-גרדישקה פעלו נמרצות להעביר למחנה ג'אקובו חלק מהנשים והילדים הבריאים כדי לחיות בתנאים יותר אנושיים. הם נפגשו עם הגורמים הרלוונטיים במשטר האוסטטים וקבלו את הסכמתם להעברת כאלף נשים וילדים לג'אקובו. כך קרה שאמי ואני הועברנו לילה אחד ממחנה אחד למשנהו. התקווה לתנאים יותר טובים הייתה גדולה, ועוד באותו ערב כשהגענו למחנה ג'אקובו התבקשו האנשים לכתוב מכתבים ליקיריהם שנשארו עדיין בביתם. אמי כתבה מכתב לסבתי, שנשארה בזאגרב, וביקשה שישלחו לה ציוד ודברים יומיומיים עבורי ועבורה. המכתב, לא הגיע ליעדו והוא מצוי בידי. כנראה שגם סבתי כבר לא הייתה ונשלחה למחנות מהם לא שבה. את המכתב קיבלתי שנים רבות אחרי המלחמה.

זמן קצר אחרי שהגענו לג'אקובו שוב התפשטו המחלות המדבקות כמו טיפוס הבהרות ואחרות, ועשו שמות באוכלוסייה חסרת האונים. ג'אקובו היה עד איכלוסו על ידי הנשים והילדים, תחנת קמח נטושה שהייתה שייכת לבישופות של ג'אקובו. המקום לא היה מיועד לכמות כה גדולה של בני אדם. לא היו בתי שימוש לא היו מספיק מקומות לרחצה, האנשים שכבו בצפיפות איומה על רצפת עץ ללא מצעים כל שהם, לא היו תרופות או אמצעים לריפוי התחלואים מהם סבלו, ללא מזון מספיק. המצב הלך ונהיה בלתי אפשרי והאנשים מתו יום יום במספרים הולכים ורבים. בהתחלה שלטו על המחנה הכובשים הגרמנים, שאפשרו לתושבי קהילת אוסייק להביא הספקה למחנה ובכך להקל ולו במעט את מצוקתן של האסירות וילדיהן. בשלב זה התאפשר להוציא כ- 60 ילדים מהמחנה ולפזרם בין תושבי אוסייק שעדיין לא נגעו בהם לרעה.

אחרי זמן מה התחלפו השומרים הגרמנים בשומרים אוסטטים, הנהלת המחנה עברה גם היא לידי האוסטטים, והמצב החמיר מאוד, בשל אכזריותם של אלה. נאסר להכניס הספקה, ומי שנכנס לא ניתן לו לצאת. שומרי המחנה התעללו ביושבי המחנה, שישו כלבים בילדים, העבידו את הנשים בעבודות סייזיפיות, לא נתנו להן מנוחה, ולא נתנו מזון להן וילדיהם.

אני לא נכללתי ברשימת הילדים שהוצאו לאוסייק, ואמי חפשה כל העת דרך להוציא אותי מהמחנה. אינני יודעת איך, אך בוקר אחד הלכנו אמי ואני לכיוון השער הראשי של המחנה, יצאנו ובחוץ המתינה מכונית קטנה שחורה שאמי הכניסה אותי לתוכה, ניקתה לי את הנעליים כי היה בוץ מהפשרת השלגים, ואמרה לי שהיא הולכת לשטוף את הידיים, היא הלכה חזרה לכיוון השער, המכונית זזה ונסעה משם במהירות. מאז לא ראיתי אותה יותר, ולא ידעתי מה עלה בגורלה.

ברור לי שהיא קיוותה שבכך תציל אותי מגורל גרוע ביותר. אינני יודעת אל איזו משפחה הובאתי, אך זכור לי היטב שיום אחד אחרי שהייתי אצל אותה המשפחה, אני שיחקתי אצל חברה שגרה ממול לבית שבו התגוררתי, שתינו ילדות בנות שלוש – ארבע, היינו לבדנו בבית עם תינוק אח של הילדה שאמה השאירה אותנו לשמור עליו. שמענו לפתע קולות רמים מבחוץ וכשהסתכלנו ראינו שמוציאים או יותר נכון מגרשים

את המשפחה שאיתם התגוררתי. הם הוכנסו למשאית, ונעלמו. אני שבמקרה הייתי אצל השכנים, לא נעצרתי וכך ניצלתי.
היה זה באביב שנת 1942, ועד סוף המלחמה עוד רחוקה היתה הדרך, שהייתה עבורי דרך ארוכה לחיים חדשים. רוב הילדים שהוצאו ממחנה ג'אקוב למשפחות באוסייק, נשלחו ביחד עם המשפחות הללו למחנה

יאסנובץ שם הומתו באכזריות. חלקם נשלחו לאושוויץ, משם לא חזר אף אחד. אני הגעתי לבית דודתי ליביה שטיין ונשארתי אצלה עד 1946. בשנה זו בא דודי, אחי אבי, ארנסט גולדברגר ולקח אותי אליו ואיתם עליתי לארץ באוניה ראדניק בשנת 1948 ואני בת עשר.
בארץ אומצתי ע"י שמריהו ונחמנית גן-ציון ממושב אביחיל שהיו חסרי ילדים והם דאגו לי והעניקו לי בית חם, המון אהבה ואכפתיות. הם תמכו בי ובעזרתם סיימתי בי"ס לאחיות.
אני נשואה לעזי פרל דור שביעי בארץ. יחד הקמנו משפחה לתפארת. יש לנו שלושה ילדים ושמונה נכדים, חלקם משרתים בצבא וחלקם עדיין תלמידים.
עבדתי כאחות מוסמכת עד ליציאתי לגמלאות. כיום, אני ובעלי עזי, שנינו גמלאים ממשיכים בעבודות התנדבות.

Blajburški križni put, kraj rata – za mnoge kraj puta...

מהדורה מיוחדת לקראת יום השואה. 2016.

עריכה, תרגום וביצוע:

MUZIČKI PROGRAM:

Dvora Dotan שירה : דבורה דותן
Iris Zauberman ליווי : איריס זאוברמן

Miri Derman, glavni organizator

Saradnici:

Alex Eckstein
Ana Šomlo
Miriam Aviezer
Ivanka Šemi
Nada Herlinger

Milan Fogel, urednik vanrednog broja Mosta